Albert Delahaye

Bulletin

november 1998

nummer 5

uitgave: Stichting Albert Delahaye, Hof 6, 4854 AZ Bavel

ISSN 1388 - 1760

INHOUD

Van de redactie 1

Delahaye en de Romeinse reisgidsen (Dr. W. Bruijnesteijn v. C.) 2

De wedstrijd Nijmegen - Noyon (R. van Veen) 14

Tusschen dier Elve entier Somme (R. van Veen) 21

Geschiedeniskalender 1998 (Martin de Bruijn) 26

Willibrordus en de kerken (A. Maas) 27

Lebuinus, Apostel van de IJsselstreek ? (J. Smalbrugge) 28

Romeinse mijlpalen (De Gelderlander) 36

Enkele uitgevonden Middel-eeuwen (A. Maas) 37

Tentoonstelling over Albert Delahaye te Wevelgem (B.) 41

Nederland en de vroege middeleeuwen; ook anderen hadden hun twijfels (C. Koreman) 42

Groningen in de Volle Middeleeuwen (R. van Veen) 46

Windstreken 48

Naschrift 49

Van de redactie

Geachte abonnee,

Voor u ligt nummer 5 van het Albert Delahaye Bulletin. Zoals u ziet heeft ook dit nummer weer een groot aantal pagina's met hopelijk voor u interessante artikelen. Opnieuw treft u bijdragen aan van de heren Bruijnesteijn van Coppenraet, Van Veen en Maas.
Dr. W. Bruijnesteijn v. C. heeft de Romeinse reisgidsen (P.K. en I.A) van Delahaye aan een nadere analyse onderworpen en komt hierbij tot een aantal negatieve conclusies m.b.t. tot het "waarheidsgehalte" van de wegen, plaatsen en hun onderlinge afstanden.
R. van Veen gaat in zijn bijdrage in op de opmerkingen van de heer Bruijnesteijn. Als redactie is het voor ons geen nieuws te moeten constateren dat Delahaye zich bij zijn studies vele slordigheden heeft veroorloofd. Dat de wens hierbij de vader van de gedachten was betwijfelen we echter, maar helaas kunnen we de zaken niet meer verifiëren. De heer Van Veen heeft ons ook nog blij verrast met een paar andere artikelen die we graag in uw belangstelling aanbevelen. Voor vragen kunt u zich ook rechtstreeks tot hem wenden (Bleekveld 57, 9711 XV Groningen). Bovendien maken we u attent op een recent verschenen uitgave van de heer Van Veen betreffende Groningen, waarover u nadere informatie vindt op blz. 46/47.
Onze vertrouwde medewerker A. Maas heeft naast een bijdrage over Willibrordus-kerken een zeer interessant artikel geschreven naar aanleiding van de kwestie Illig. In ons vorige nummer wist Ronald van Kesteren ons via de NRC nog te berichten dat de hypothese van Illig in de Duitse reacties op zijn boek weerlegd zou zijn. De waarheid blijkt echter anders te zijn.
Van de heer Koreman uit Bemmel die ons regelmatig van archiefmateriaal voorziet, hebben we reeds jaren geleden een bijdrage ontvangen die we u niet willen onthouden omdat het duidelijk aangeeft dat behalve Delahaye ook anderen hun twijfels hadden met betrekking tot onze vroege middeleeuwen.
De auteur van de geschiedeniskalender (Martin de Bruijn) heeft kennelijk geen twijfels meer.
De heer J. Smalbrugge plaatst vele vraagtekens bij Lebuinus in de IJsselstreek.
Deze en andere zaken kunt u lezen in deze uitgave.
Rest ons nog te vermelden dat we met veel genoegen kunnen terugzien op de lezing en expositie die we in juni mochten houden te Wevelgem (B.). Onze dank gaat hierbij nogmaals uit naar de gemeente Wevelgem en de heemkring Wibilinga.

We hopen dat ook dit nummer voor een aantal van u aanleiding is om te reageren zodat we op korte termijn kunnen gaan werken aan onze volgende uitgave, het meinummer 1999. De kopij hiervoor dient uiterlijk 31 maart 1999 in ons bezit te zijn.

Ten slotte wensen we u zeer veel leesplezier, prettige feestdagen en een zeer voorspoedig 1999.

Met historische groeten,

A.A.F. Jochems/A. G. F. Laenen

Delahaye en de Romeinse reisgidsen.

Enige overdenkingen door

Dr. W. Bruijnesteijn van Coppenraet.

In mijn vorige beschouwing heb ik, vanuit mijn lekenstandpunt, een analyse gegeven van de kaart van Gallië en Germanië volgens Ptolemæus, en de visie van Delahaye daarop. Thans wil ik hetzelfde doen ten aanzien van de *Peutingerkaart* en het *Itinerarium Antonini* [1]. Gelukkig kon ik ditmaal in een bibliotheek dezelfde bronnen vinden die Delahaye gebruikt heeft, zodat die niet ter discussie behoeven te staan [2].

In veel commentaren worden de reisgidsen, waarover de reiziger in de oudheid kon beschikken, als gebrekkig en primitief gekwalificeerd. Ik vraag me echter af, of we dat – althans wat de technische uitvoering betreft – wel juist zien. Hebt u zich nooit geërgerd – wanneer u in de auto een route volgde met behulp van een wegenkaart – dat u bij elke bocht de kaart een slag moest draaien, en dat u allerlei handelingen moest verrichten om telkens weer het goede stuk van de kaart in beeld te krijgen ? Dat hangt samen met het feit dat ons al op de lagere school een vast kaartbeeld is ingeprent waarbij nu eenmaal de route van Groningen naar Middelburg van rechtsboven naar linksonder moet gaan. Kaartlezen is dan ook een vak apart.

Wie niet zo voorgeprogrammeerd is, heeft veel meer aan een lijst plaatsnamen met afstanden (à la Antoninus) en een richtingbord bij elke splitsing of kruispunt. En dergelijke „simpele" mensen zijn er vele: herinnert u zich, hoe de „vakantieman" op de televisie liet zien, dat zeer vele landgenoten niet in staat zijn Nederland aan te wijzen op een kaart van Europa ?

Een alternatief voor een enkele lijst met plaatsnamen leerde ik veertig jaar geleden in militaire dienst kennen: de *stripkaart,* een strook papier, waarop de te volgen route als een min of meer rechte lijn van beneden naar boven is aangegeven, met onderweg plaatsnamen, splitsingen, kruisingen en allerlei terreinkenmerken en symbolische aanduidingen, zoals ook de Peutingerkaart doet. Zo'n kaart werd opgerold of zigzag gevouwen. Wanneer je weinig ervaring of voorkennis hebt zijn dergelijke stripkaarten heel wat eenvoudiger in het gebruik dan echte wegenkaarten !

En wat de afstanden betreft: het is natuurlijk wetenschappelijk erg interessant om tot op de centimeter te willen vaststellen, hoe groot de Romeinse mijl en de Gallische leuga waren, en te filosoferen over wel of niet hemelsbrede afstanden, maar de Romeinen kenden geen mijlen, en konden geen hemelsbrede afstanden meten. Ze kenden slechts de *milia passuum = duizend (dubbele) passen,* en telden die langs de gevolgde route. Een pas over een vlak weiland was uiteraard iets heel anders dan een pas over een dichtbegroeide berghelling.

Wanneer we gemakshalve toch over (Romeinse) mijlen spreken, moeten we dus goed bedenken dat de lengte daarvan heel globaal was en afhankelijk van de terreingesteldheid. In feite was het voor de reiziger een nuttiger afstandsmaat dan de hedendaagse. Misschien kan de ANWB nog wat leren van die oude Antoninus !

De Gallische leuga was 1½ mijl, dus 1500 passen. En daarbij heeft Delahaye ons een poets gebakken. Antoninus noemt verreweg de meeste afstanden in mijlen (achter elk getal staat m.p. !), zelden gebruikt hij leugæ (trajecten 31, 34 en een deel van 25). Delahaye redeneert,

---

[1] A. Delahaye, *Peutinger-kaart en Itinerarium Antonini van Frans-Vlaanderen, I. Tekst en Commentaar, II. Kaarten* (Uitg. Stichting Albert Delahaye, Bavel 1997). Voor de goede orde, en wegens gebleken merkwaardige misverstanden: ik ga er vanuit dat de lezer deze boeken bij de hand heeft en van de achterliggende problematiek op de hoogte is !

[2] Konrad Miller, *Die Peutingersche Tafel,* uitg. Brockhaus, Stuttgart 1962, en Otto Cuntz, *Itineraria Romana,* uitg. Teubner, Leipzig 1929.

dat in Gallië de leuga gebruikelijk was en behandelt dus alle mijlen als leugæ van 2219,70 m. Dat dit onjuist is, blijkt uit het feit, dat Antoninus voor één traject (28) de afstanden zowel in mijlen als in leugæ geeft. Delahaye kiest ook op dat traject de afstanden *in m.p.* en kent daaraan toch de lengte van 2220 m toe (en verontschuldigt zich haast voor de afronding met 30 cm !).

Men is het er over eens, dat de loop der rivieren op de Peutingerkaart niet erg serieus genomen moet worden, maar dat wèl rivierovergangen en de ligging van een plaats aan een rivier als werkelijkheid te beschouwen zijn, al betreft het misschien een àndere rivier. Het meest frappante voorbeeld is wel, dat de Seine (althans de rivier die in de Seinemond uitkomt) vanuit de streek bij Bavay komt, en dat Parijs daarentegen aan de Loire (Riger, bij Ptolemæus Liger) gelegd is.

Als de traditionele wetenschap en Delahaye het over de identificatie van een plaats eens zijn, garandeert dat nog niet de juistheid ! Heel opvallend vond ik in dit verband de identiteit Juliobona = Lillebonne. De Peutingerkaart tekent Juliobona ten zuiden van de Seinemonding. Maar ook Ptolemæus geeft coördinaten bezuiden de Seine, en beschrijft Juliobona nadrukkelijk als een plaats in Lugdunesië, zodat misverstand uitgesloten lijkt. Lillebonne ligt echter ten noorden van de Seinemond, dus in Belgica !

Evenals vorig maal wil ik eerst de traditionele interpretatie analyseren, en pas daarna Delahayes visie daarop loslaten. Beide bronnen, in de voorhanden versies, vermelden in index of commentaar een aantal identificaties met moderne plaatsnamen, die dus als interpretatie van de gevestigde wetenschap op te vatten zijn. Delahaye noemt zelf de traditionele interpretaties van een aantal „Nederlandse" plaatsen. Met behulp daarvan heb ik de beide „traditionele" kaarten, afb. 1 en 2. getekend. Niet-geïdentificeerde plaatsen zijn globaal geïnterpoleerd, en door open cirkeltjes aangeduid.

Om de lezer enig houvast te geven, heb ik de kustlijn en de landsgrenzen naar de huidige situatie ingetekend. Voor een goede vergelijking staan langs de trajecten de nummers *volgens Delahaye.* Deze kaarten laten ook duidelijk het veelomstreden „gat van 300 km" zien, dat vrijwel geheel Vlaanderen, Brabant en Zeeland omvat. Het is overigens niet het enige gat. In het totale beeld valt het eigenlijk nogal mee.

Een paar details vereisen een nadere toelichting:

Op het eerste gezicht lijken er op de Peutingerkaart vanuit Boulogne (Gesogiaco) drie wegen te vertrekken, waarvan er twee (!) naar Cassel (Castellum Menapiorum) gaan, en één naar Gravinum. Een andere kopie (zie „Museumstukken" 11 van Museum Kan, blz. 15) maakt duidelijk dat er maar één naar Cassel gaat (weg 3) en de tweede (weg 6) rechtstreeks naar Lintomagi gaat. De derde weg (weg 8) zou met slechts 10 mijl naar Gravinum gaan, waarvan ieder het er over eens is dat het bij de Seinemond, 175 km van Boulogne, ligt. Vergelijking met de gewoonten elders op de kaart brengt me tot de overtuiging, dat de tekenaar slechts heeft willen aanduiden, dat alle drie wegen van de kust komen, zonder te bedoelen dat ze uit één punt komen. Ook Boulogne zelf lag niet direct aan de kust (Ptolemæus maakt nadrukkelijk onderscheid tussen de stad en de haven van Boulogne). Traject 6 begint waarschijnlijk bij de monding van de Somme. Adlullia zal dan wel Ailly zijn.

De trajecten 19 en 21 zijn op de Peutingerkaart nogal raadselachtig. Ik meen het als volgt te moeten ontwarren:

Durocortorum–19–Tanomia–25– Caturices {–9–Nasium–14–Ad Fines –5–} Indesina
{–?–Mosa–9–Noviomagus { –7– }
{ –15–Tullium–10–Scarponna–14–Divodurum

In weg 11 heeft Delahaye heel opportunistisch de 10 en 40 mijl verwisseld (nota 11-1).

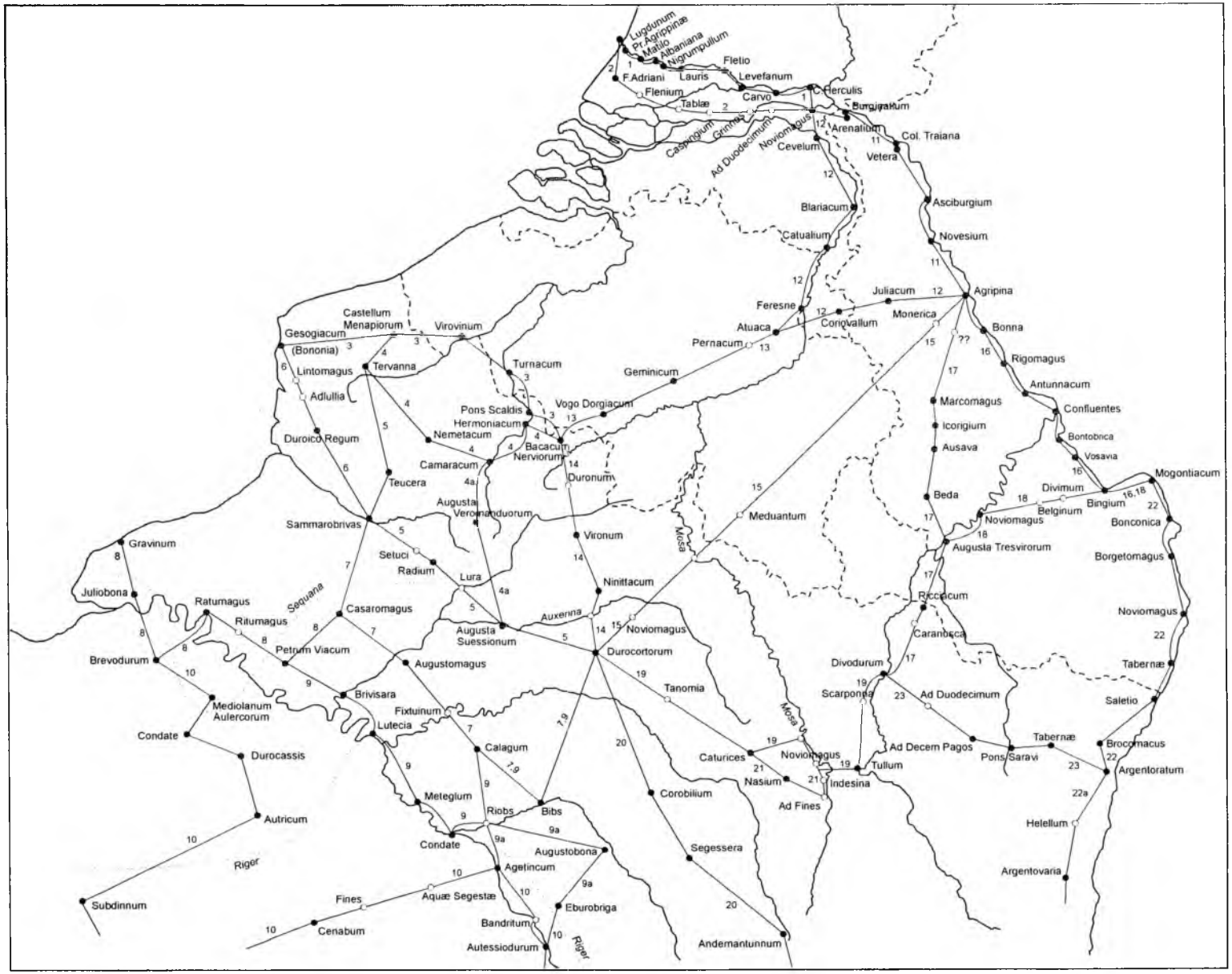

Afb. 1. De wegen van de Peutingerkaart volgens de traditionele interpretatie.

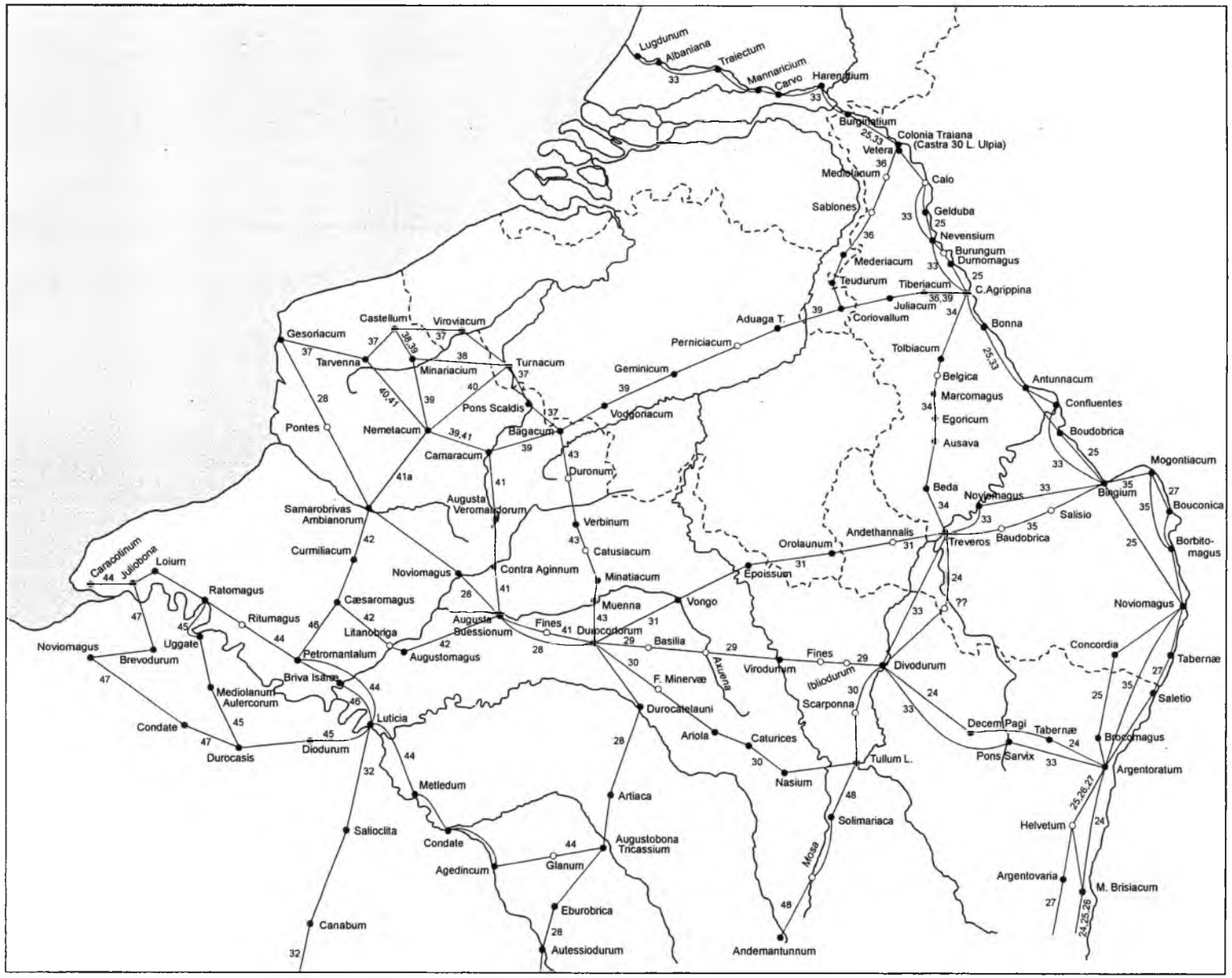

Afb. 2. De wegen van het Itinerarium Antonini volgens de traditionele interpretatie.

Antoninus (weg 33) geeft achter Colonia Traiana geen afstand, maar een slingerteken. De „gevestigde wetenschap" heeft in resp. bij Xanten twee legerplaatsen opgegraven op een onderlinge afstand van een paar km. Wat nu als een xl (40) op de Peutingerkaart gereconstrueerd is, is waarschijnlijk origineel een soort accolade geweest, om de beide abusievelijk te ver uiteen getekende legerplaatsen weer te verbinden. Heel vreemd is, dat de bron achter *Veteribus* géén getal toont, maar dat de ogenschijnlijk exacte copie in het kaartdeel van Delahaye (de kleurenkaart) daar wèl het getal xiii (13) heeft staan !

* *

Het maken van vergelijkbare kaarten à la Delahaye leek nogal eenvoudig: in het kaartdeel van zijn zojuist verschenen publicatie staan alle trajecten immers keurig afgebeeld mèt schaalaanduiding. In mijn naïviteit meende ik dus ermee te kunnen volstaan die kaartjes te verkleinen tot dezelfde schaal en ze dan aan elkaar te passen. Deze poging leverde echter een ontnuchtering op: vele afstanden bleken absoluut niet te kloppen. Er zat dus niets anders op, dan zelf een goede Franse atlas aan te schaffen. Dat ging prima met de *Atlas routier* van Michelin: vrijwel alle plaatsen staan er in, al blijken er in het register nogal enige te ontbreken.

De desceptie werd echter des te groter: vele plaatsen blijken in het kaartenboek van Delahaye volkomen verkeerd ingetekend te zijn.

De kaarten 3 en 4 tonen het uiteindelijke resultaat: de wegen zoals die gelopen moeten hebben als de identificaties van Delahaye juist zijn [1]. Het is onvermijdelijk hier de voornaamste problemen per afzonderlijk traject kort te vermelden. Daarbij is DT het tekstdeel, DK het kaartdeel van Delahayes boek.

1. Noires-Terres – een van de zeer weinige plaatsen, die in de Michelin-atlas niet te vinden zijn – zou volgens DT een plaats onder Ardres op 19 km van Alembon zijn. Ardres ligt echter maar op 12½ km van Alembon [2].

3, 4, 13, 14. Delahayes *Baca Conervio* heette in werkelijkheid *Bacaco Nerviorum* = Bacaco van de Nerviërs. Het is Bagacum bij Antoninus, en Βάγακον Νερουίων bij Ptolemæus.

4. De vreemde uitschieter naar Doornik in DK komt in DT niet voor; daar hij geen enkel doel dient, heb ik hem weggelaten. Het getal xl = 40 achter Camaraco is wellicht een kopieerfout op de kaart, en moet xi = 11 zijn. Harmignies, in DT terecht omschreven met *7 km zuidoost van Mons,*[3] ligt dus in België, een flink stuk ten noordoosten van Bavay, en staat verkeerd in DK getekend.

5. Hier is de Peutingerkaart verkeerd gelezen. Als men goed kijkt ziet men dat Teucera 13 mijl na Tervanna moet liggen. De kaart in DK is flink vertekend. De hemelsbrede afstand Terwaan–Amiens is daar 60 km, in werkelijkheid 90 km.

6. Domqueur, in DT correct omschreven, staat verkeerd in DK ingetekend (moet ten westen van de lijn Halloy–Amiens liggen).

---

[1] Het tekenen van de kaarten heeft veel hoofdbrekens gekost. Graag had ik ook de afstanden, en van de plaatsen zowel de Latijnse als de huidige naam opgenomen. Bovendien is de hoge concentratie van plaatsen en wegen in de omgeving van Bavay een tekentechnische ramp. Een betere oplossing zou veel grotere kaarten nodig maken en daarmee de beperkte mogelijkheden van dit artikel te buiten gaan. Ik vertrouw echter dat de lezer, met de boeken van Delahaye ernaast, en met de naamlijst aan het eind van dit artikel, er wel uitkomt. Denkt u er bij de afstanden volgens Delahaye om dat het *mijlen* betreft, behalve bij de wegen 31 en 34, en 25 tussen Bonna en Harenatio (leugæ).

[2] Dergelijke discrepanties in de afstanden komen veelvuldig voor; ik „vit" er hier alleen maar op, omdat de plaats niet te vinden was, en die afstand mijn enige houvast was.

[3] Merkwaardig, dat Delahaye voor deze Belgische stad de Franse naam gebruikt, terwijl hij verder zo veel mogelijk Nederlandse namen voor Franse steden gebruikt. Van dat laatste ben ik overigens een warm voorstander, maar het is soms wel lastig bij het werken met een Franse atlas. Tournai = Doornik; Thérouanne = Terwaan; Arras = Atrecht; Cambrai = Kamerijk; Courtrai = Kortrijk; Lille = Rijsel; Douai = Dowaai; Rouen = Rouaan; Arlon = Aarlen (B); Mons = Bergen (B).

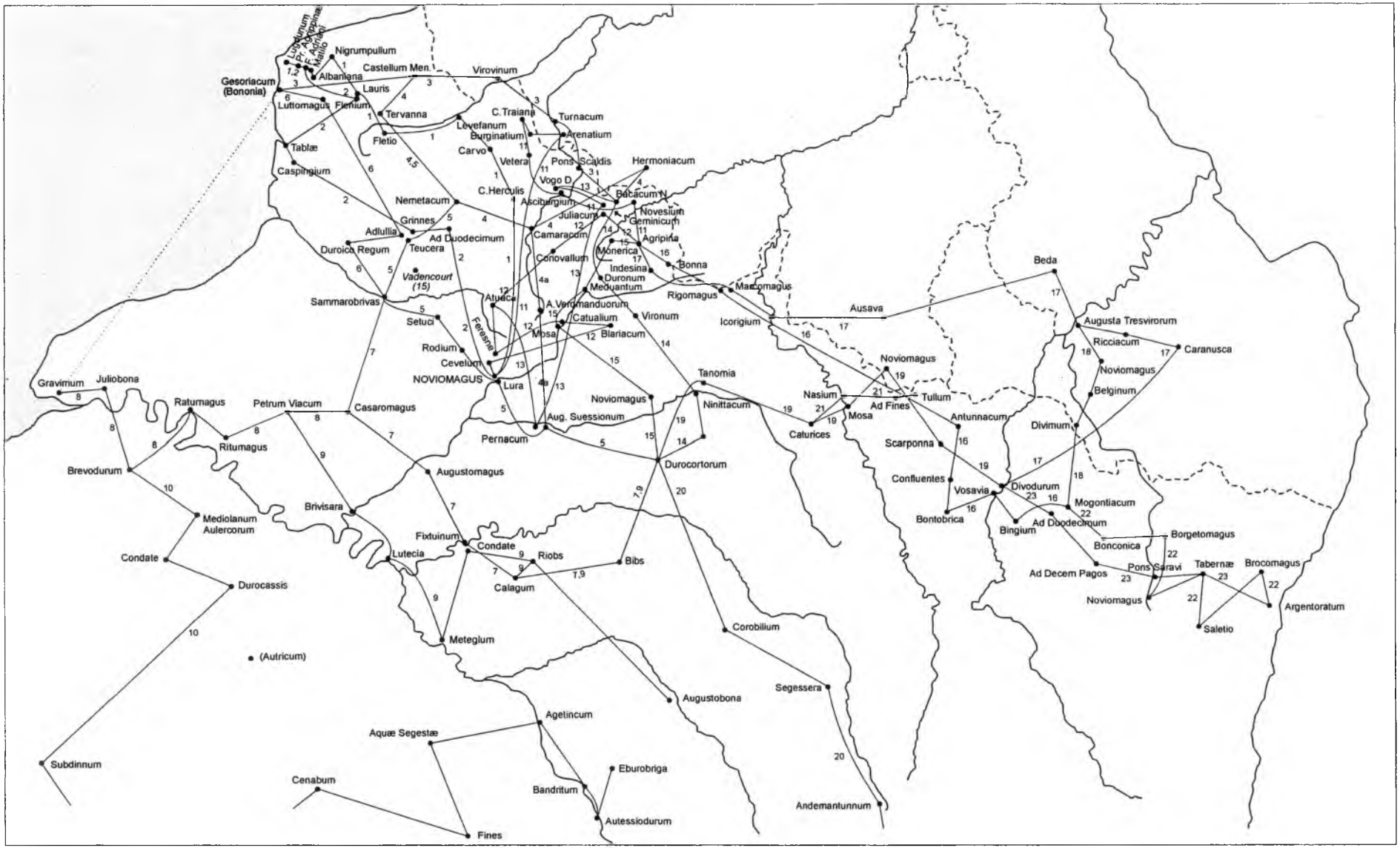

Afb. 3. De wegen van de Peutingerkaart volgens Delahaye.

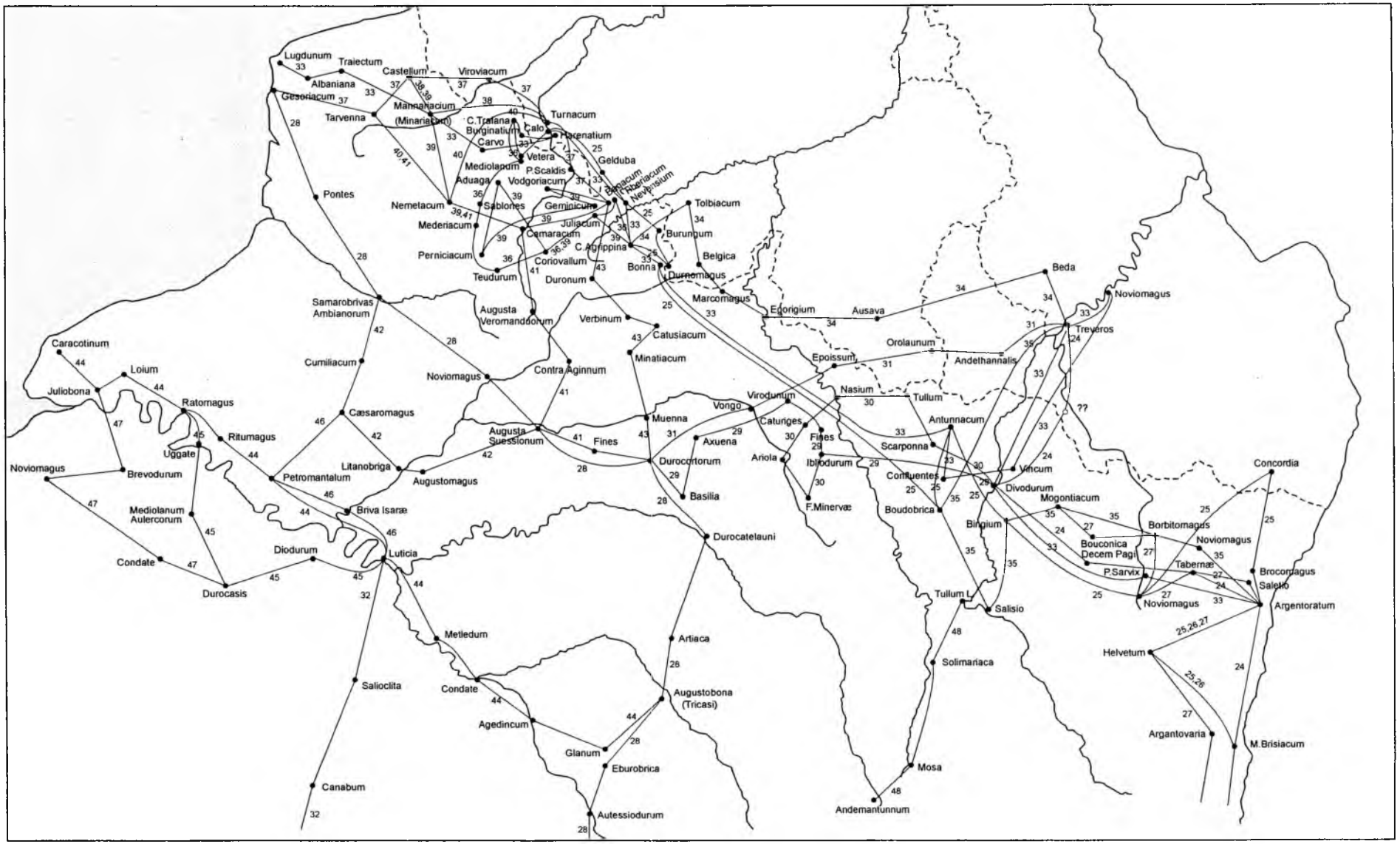

Afb. 4. De wegen van het Itinerarium Antonini volgens Delahaye.

8. Voor de sprong van Boulogne naar de Seinemonding: zie hierboven. Luliobona is een leesfout voor Juliobona.
9. Delahaye verwart twee Pontoises. Het Pontoise 30 km noordwest van Parijs is niet Pontoise-lès-Noyon, dat uiteraard vlakbij Noyon ligt.
9a. De bij 9 genoemde „afslag naar Augustobona" loopt door naar Eburobriga (Avrolles) !
10. Delahaye slaat tussen Durocassio en Subdinnum de plaats Autricum (Chartres) over, maar telt wel de beide afstanden op. Achter Durocassio moet 13, achter Autricum 50 staan. Autessio moet Autessio*duro* zijn. Avrolles ligt volgens nota 10-1 36 km zuidoost van Auxerre, volgens nota 28-1 echter 36 km zuidoost van Sens. In DK zijn die posities juist verwisseld. Nota 28-1 en de kaart van weg 10 hebben gelijk.
11. Een typisch voorbeeld van een volslagen ongeloofwaardig traject. Als we de Peutingerkaart als een „stripkaart" zien, zou een dergelijk traject prima zijn als opdracht voor een marsoefening, maar absurd als hulpmiddel voor een reiziger, die uiteraard geen onnodige afstanden wil afleggen.
12. Fréniches ligt (volgens nota 12-1) 10 km ten noorden van Noyon. Dat zou je volgens de kaart in DK niet zeggen !
13. Gommegnies ligt (nota 13-1) 7 km van Bavay, en Pernant ligt vlakbij Soissons, dus ver ten zuiden van Athies. Dan is deze kaart in DK toch wel merkwaardig !
14. De hemelsbrede afstand Bavay–Reims is in DK 80 km, in werkelijkheid 125 km !
15. Idem Avesnes–Reims in DK 30 km, echt 100 km. Voorts zijn hier twee plaatsen Vadencourt verward: het Vadencourt noordoost van St. Quentin (nota 15-1) is een ander dan dat op de kaart in DK.
16. Lachaussée (in nota 16-1 goed omschreven) ligt ten zuiden van Conflans, dus niet zoals in DK.
17. Zoals ik de Peutingerkaart lees, ligt Indesina (de eerste letter is onzeker) niet aan dit traject, maar hoort die naam bij de daaronder getekende badplaats. Bij alle badplaatsen staat de naam (meestal met *aquis*) erboven ! Er moet tussen Agrippina en Marcomagus een onbekende plaatsnaam ingevoegd worden (met cijfer 10).
18. Dumno moet m.i. Divimo zijn. Daarachter slaat Delahaye de plaats Bingium over (met cijfer 12).
19, 21. Chennery ligt ten oosten van Vouziers, 40 km volgens nota 19-1, 21 km volgens nota 21-1 !
22. Laneuveville-lès-Lorquin ligt zuidwest van Burbach en Saverne ! Lutzelhouse ligt ten zuiden van Saverne ! Van de kaart in DK klopt dus niet veel.
25. DK: Audun-le-Roman ligt 39 km recht ten noorden van Lachaussée ! Vorderweidenthal ligt veel verder naar het noorden, over de Duitse grens.
De merkwaardige achtvormige rondreis van meer dan 50 km om van Harenatium in Calo te komen (zie DK), was blijkbaar een verplichte exercitie, want in weg 33 gebeurt precies hetzelfde. Antoing en Calonne zijn slechts door een brug van elkaar gescheiden (welke brug ook voor de rondreis aanwezig verondersteld moet worden !).
Uitgaande van de traditionele interpretatie, moet de gedrukte bron een fout bevatten. Vergelijk de wegen 25 en 33 (op schaal getekend):

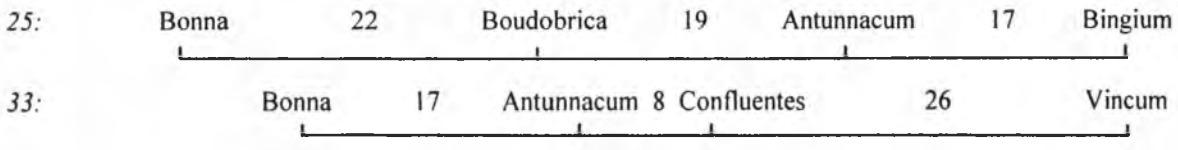

Hieruit meen ik te concluderen, dat in weg 25 de plaatsnamen Boudobrica en Antunnacum verwisseld zijn.
27. DK: Laneuveville-lès-Lorquin ligt ten zuidwesten van Saverne !
28. Zie de opmerking over Avrolles bij weg 10.
29. DT zegt terecht, dat Billy-le-Grand ten zuidoosten van Reims ligt; waarom staat het in DK dan te noorden ? Axuena is de naam van een rivier (de Aisne). Zou een eventuele plaats van die naam dan niet aan die rivier te verwachten zijn ?
30. De tekst van Antonini zegt letterlijk, dat dit een alternatieve route van Durocortorum naar Divodurum is. Het is me een raadsel, waarom we „derhalve" bij Épinonville in plaats van bij Reims zouden moeten beginnen (nota 30-1) ! DK: Piennes ligt zuidzuidoost van Tellancourt !
33. Zie boven bij weg 25.
34. DK: een onbegrijpelijke tekening; Thuillies ligt ten noordoosten van Avesnes, Baileux ten westen van Rocroi !
35. DK: Vigny ligt recht ten noorden van Chaligny !
39. DK: Gommegnies ligt tussen Bavay en Jolimetz, zoals in DT correct vermeld staat.
41a. Delahaye heeft dit zijspoor Atrecht–Amiens van weg 41 over het hoofd gezien.
42. DK: Amiens, Cormeilles en Beauvais liggen op een rechte lijn; St. Leu d'Esserent ligt pal ten westen van Senlis.
45. DK: Thiverval-Grignon ligt ten westen van Parijs, bezuiden de Seine (in DT juist omschreven).

48. DK: Langres ligt ten zuidwesten van Meuse (eveneens correct in DT).

Naarmate de lijst vorderde kreeg ik er schoon genoeg van om steeds de kaartjes in DK nauwgezet met de werkelijkheid te vergelijken, en heb ik nog slechts de meest opvallende fouten genoteerd. Alles bijeengenomen is deze publicatie van Delahaye wel als een uitermate onzorgvuldig stuk werk te beschouwen.

Dat staat overigens geheel los van de vraag of zijn verplaatsing van de *limes germanicus* naar de Belgisch–Franse grens op zich juist is. Het opvallende kris-kras dooreen lopen van de wegen, dat pas goed blijkt door alle wegen in één kaart onder te brengen, is beslist geen positief punt. Ook het vlak bijeen liggen van plaatsen zonder onderlinge verbinding, waardoor logische verbindingen tussen trajecten zoek zijn, is erg onbevredigend (bijv. Adlullia–Grinnes–Teucera, of Novesium–Bavacum–Geminicum–Juliacum), evenals de lussen die de reiziger soms geacht wordt te volgen. Echter: het is een postume publicatie, en het is me niet bekend of Delahaye zijn manuscript zelf gereed voor publicatie achtte. Misschien zijn er verbeteringen mogelijk, die het geheel ineens veel logischer maken. Ik houd me aanbevolen voor (opbouwend) commentaar.

Tenslotte: ik ben geen historicus, archeoloog, geograaf, geoloog of classicus. Ik schrijf dus over zaken waar ik geen verstand van heb, in het volle bewustzijn dat anderen dat veel beter zouden moeten kunnen doen. Maar ze doen het niet ..... Eigenlijk heb ik geen andere bedoeling dan de echt competente deskundigen uit hun tent te lokken !

* *

De interpretaties van de in de reisgidsen voorkomende plaatsen, voorzover ter zake doende [1].

Latijnse naam	*traditionele interpretatie*	*Delahaye's interpretatie*	*trajecten*
Ad Fines		Vezin	21
Adlullia		Halloy	6
Aduaga Tungrorum	Tongeren	Douai (Dowaai)	39
Agedincum Senonum	Sens	Sens	10,44
Agrippina, Colonia-	Köln (Keulen)	Avesnes-sur-Helpe	11,12,15,16,17,25,33,34,36,39
Albaniana	Alphen aan de Rijn	Alembon	1,33
Albiobola		Utrecht	–
Andematunnum Lingonum	Langres	Langres	20,48,49
Andethannalis		Niederanven	31
Antunnacum	Andernach	Audun-le-Roman	16,25,33
Aquæ Segestæ		Sceaux-du-Gâtinais	10
Arenatium	Arnhem ? Rindern ?	Antoing	11,25,33
Argentoratum	Strasbourg (Straatsburg)	Strasbourg	22,23,24,25,26,27,33,35
Argentovaria	Horbourg	Horbourg	22a,27
Ariola	Vroil	Autry	30
Artiaca, Arciaca	Arcis	Arcis-sur-Aube	28
Asciburgium, -ia	Asberg	Haulchin	11
Atua(tu)ca	Tongeren	Athies	12,13
Augusta Suessionum	Soissons	Soissons	4a,5,28,41,42
Augusta Treverorum	Trier	Trier	17,18,24,31,33,34,35
Augusta Veromanduorum	Vermand	St. Quentin	40,41
Augustobona Tricassium	Troyes	Troyes	9a,28,44
Augustomagus Silvanectium	Senlis	Senlis	7,42
Ausava	Büdesheim	Assenois	17,34
Autessiodurum	Auxerre	Auxerre	10,28

[1] De plaatsnamen staan in de originele bronnen meestal in een verbogen vorm (de *ablativus separativus:* vanaf .....). Ik heb ze zo goed mogelijk tot de standaardvorm (de *nominativus*) herleid. Dat is echter niet altijd op een eenduidige manier mogelijk. En nogmaals: ik ben geen classicus, dus het zal wel eens fout gegaan zijn.

Autricum Carnutum	Chartres		(10)
Axuena		Aussonce	14,29
Axuena, Axona, Auxenna fl.	Aisne		
Baca-, Bagacum Nerviorum	Bavay	Bavay	3,4,13,14,37,39,43
Bandritum		Bonnard	10
Basilia		Billy-le-Grand	29
Bauconica s. Bonconica	Oppenheim	Bénestroff	22,27
Baudobrica		Lachaussée	35
Beda	Bitburg	Bitburg	17,34
Belgica		Baileux	34
Belginum		Bachem	18
Bibs	Pont-sur-Seine	Baye	7,9
Bingium, Vingium	Bingen	Vigny	16,25,35
Blariacum	Blerick	Berlancourt	12
Bonna	Bonn	Ohain	16,25,33
Bononia, Gesoriacum	Boulogne	Boulogne	3,6,8,28,37
Bonto-, Bondobrica	Boppard	Lachaussée	16,25
Borbito-, Borgetomagus	Worms	Burbach	22,27,35
Breuco-, Brocomagus	Brumath	Brumath	22,25
Brevo-, Briviodurum	Brionne	Brionne-St.Denis	8,10,47
Brisiacum, Mons ~	Neuf-Brisach	Neuf-Brisach	24,25,26
Briva Isaræ, Brivisara	Pontoise	Pontoise	9,46
Burginatium	Schenkenschanz	Bourghelles	11,25,33
Burungum		Beaurieux	25
Cæsaromagus Bellovacorum	Beauvais	Beauvais	7,8,42,46
Calacum, -gum	Chailly	Chailly-en-Brie	7,9
Calo		Calonne	25,33
Camaracum	Cambrai (Kamerijk)	Cambrai	4,39,41
Caranusca		Kronweiler	17
Caracotinum	Harfleur	Criquetot-l'Esneval	44
Carvo	Kesteren	Carvin	1,33
Caspingium		Campigneulles	2
Castellum Menapiorum	Cassel (Kassel)	Cassel	3,4,37,38,39
Castra Herculis	Meinerswijk/Arnhem	Arleux	1
Catualium	Heel	Châtillon-sur-Oise	12
Caturiges	Bar-le-Duc	Chennery	19,21,30
Catusiacum		Coingt	43
Cenabum Aureliani	Orléans	Orléans	10,32
Cevelum, Ceuclum	Cuijk	Chevilly	12
Clanum, Glanum		Chailley	44
Concordia	Altenstadt/Wissembourg	Vorderweidenthal	25
Condate Eburovicum	Condé-sur-Iton	Condé-sur-Iton	10,47
Condate Senonum	Montereau-Fault-Yonne	Condé-Ste.Libiaire	9
Condate Senonum	Montereau-Fault-Yonne	Montereau-Fault-Yonne	44
Confluentes	Koblenz	Conflans-en-Jarnisy	16,33
Contra Aginnum, Contriginum	Condren	Couvron	41
Coriovall(i)um	Heerlen	Caullery	12,36,39
Curmiliacum	Cormeilles	Cormeilles	42
Corobilium	Corbeil	Corbeil	20
Decem Pagi	Tarquimpol	Dieuze	23,24
Divimum		Hemmersdorf	18
Divodurum Mediomatricorum	Metz	Metz	17,19,23,24,29,30,33
Divodurum Parisiorum	Jouars	Thiverval-Grignon	45
Duodecimum, Ad ~		Adaincourt	23
Duodecimum, Ad ~		Douchy-lès-Ayette	2
Durnomagus	Dormagen	Momignies	25
Durocassis	Dreux	Dreux	10,45,47
Durocatelauni	Châlons-sur-Marne	Châlons-sur-Marne	28
Durocortorum Remorum	Reims	Reims	5,7,9,14,15,19,20,28,29,30,31,41,43
Duroico Regium, Duroicorigum	Douriez	Domqueur	6
Duronum		Dorengt	14,43
Eburobriga	Avrolles	Avrolles	10,28
Egoricum, Icorigium	Jünkerath	Joigny-sur-Meuse	17, 34
Epoissum	Carignan	Carignan	31

Fectio	Vechten	Féchain	–
Feresne	Smeermaas	Fréniches	12
Fines		Andevanne	29
Fines		Feins-en-Gâtinais	10
Fines		Fismes	41
Fixtuinum		Vignely	7
Flenium		Elnes	2
Fletio	Vechten	Fléchin	1
Forum Adriani	Arentsburg /Voorburg	Hardinghen	2
Gelduba	Gellep	Elouges	25
Gemini(a)cum	Gembloux	Gommegnies	13,39
Gesoriacum of Bononia	Boulogne	Boulogne	3,6,8,28,37
Gravinum	Fécamp	Gonfreville	8
Grinnes		Grincourt-lès-Pas	2
Helellum (= Helvetum ?)			22a
Helvetum		Belval	25,26,27
Hermoniacum	Valenciennes ?	Harmignies	4
Ibliodurum		Épinonville	29
Icauna fl.	Yonne		
Indesina		Wignehies	(17)
Isara fl.	Oise	Oise	
Itius portus	Boulogne	Isques	–
Iuliacum	Jülich (Gulik)	Jolimetz	12,36,39
Iuliobona	Lillebonne	Lillebonne	8,44,47
Lauris	Woerden	Lumbres	1
Levefanum	Wijk bij Duurstede	Laventie	1
Liger, Riger fl.	Loire	Loire	
Linto-, Luttomagis		Lottinghen	6
Litanobriga		St. Leu-d'Esserent	42
Loium		Louvetot	44
Lugdunum Batavorum	Leiden, Katwijk	Leulinghen, Leulingue	1,2,33
Lura		Pontoise-lès-Noyon	5
Luticia, Lutetia Parisiorum	Paris (Parijs)	Paris	9,32,44,45,46
Mannaricium	Maurik	Merville	33
Marcomagus	Marmagen	Rocroi	17,34
Matilo	Roomburg	Le Mat	1
Matrona fl.	Marne		
Mederiacum	Melick	Riencourt-lès-Bapaume	36
Mediolanum		Manneuville	36
Mediolanum Eburovicum *of* Aulercorum	Évreux	Évreux	10,45
Meduantum		Vadencourt	15
Metlet(odun)um, Meteglum	Melun	Melun	9,44
Minariacum	Merville (Mergem)	Merville	38,39
Minatiacum	Nizy	Montigny-le-Franc	43
Minervæ, Fanum~		Ste. Menehould	30
Mogon-, Maguntiacum	Mainz	Mainvillers	16,18,22,27,35
Monerica (?)		Maroilles	15
Mosa fl.	Maas	Maas	
Mosa (plaats)		Meuse	48
Mosa		Mézières-sur-Oise	15
Mosa		Mouzay	19
Mosella, Musalla fl.	Moezel	Moezel	
Muenna	Évergnicourt	Menneville	43
Nasium	Naix-aux-Forges	Stenay	21,30
Nemetacum Atrebatum	Arras (Atrecht)	Arras	4,39,40,41
Nigrumpullum	Zwammerdam	Noires-Terres	1
Ninittacum	Nizy-le-Comte	Nanteuil-sur-Aisne	14
Novæsium	Neuss	Feignies	11,25,33
Noviodunum Suessionum	Soissons, *Zie Augusta Suess.*		
Noviomagus	Noyon	Noyon	28
Noviomagus		Meix-devant-Virton	19
Noviomagus		Magnivillers	15
Noviomagus Batavorum	Nijmegen	Noyon	1,2,11,12

Noviomagus Lexoviorum	Lisieux	Lisieux	47
Noviomagus Lingonum	Nijon	Meuse	48
Noviomagus Nemetum	Speyer (Spiers)	Laneuveville-lès-Lorquin	22
Noviomagus Nemetum	Speyer (Spiers)	Neuwiller-lès-Saverne	35
Noviomagus Treverorum	Neumagen	Neumagen	33
Noviomagus Treverorum	Neumagen	Mandern	18
Orolaunum	Arlon (Aarlen)	Arlon	31
Patabus fl.			
Pernacum		Pernant	13
Perniciacum		Bertincourt	39
Petromantalum	St. Gervais	Berthenonville	44,46
Petrum Viacum	St. Clair	St. Pierre-lès-Champs	8,9
Pons Saravi, P. Sarvix	Sarrebourg	Sarrebourg	23,33
Pons Scaldis	Escautpont	Escautpont	3,37
Pontes		Ponches	28
Prætorium Agrippinæ	Valkenburg	Elinghen, Guînes	1
R(h)enus fl.	Rijn	Schelde	
Ricciacum	Ritzing	Rascheid	17
Rigomagus	Remagen	Regniowez	16
Riobs		Rebais	9
Ritumagus		Radepont	8,44
Ro(u)dium	Roye	Roye	5
Roto-, Ratumagus	Rouen	Rouen	8,44,45
Sabis fl.	Sambre		
Sablones		Sailly-en-Ostrevent	36
Saletio	Seltz	Lutzelhouse, Olwisheim	22,27
Salioclita	Saclas	Saclas	32
Salisio		Chaligny	35
Samara fl.	Somme		
Sam(m)arobriva Ambianorum	Amiens	Amiens	5,6,7,28,42
Saravus fl.	Saar		
Scaldis fl.	Schelde	Schelde	
Scarpon(n)a	Scarponne	Piennes	19,30
Segessera	Bar sur Aube ?	Leschères-sur-le-Blaiseron	20
Sequana fl.	Seine		
Setuci		Caix	5
Solimariaca	Soulosse	Soulosse-sous-St.Élophe	48
Subdinum Cenomanorum	Le Mans	Le Mans	10
Tabernæ Nemetum	Rheinzabern	Saverne	22,27
Tabernæ Tribocorum	Saverne	Saverne	23,24
Tablæ		Étaples	2
Tanomia		Inaumont	19
Tarvenna, Tervanna	Thérouanne (Terwaan)	Thérouanne	4,5,37,40,41
Teudurum	Tüddern (Tudderen)	Heudicourt	36
Tevara, Teucera	Thièvres	Thièvres	5
Tiberiacum	Zieverich	Taisnières-sur-Hon	36
Tolbiacum Sopenorum	Zülpich	Thuillies	34
Traiana, Colonia-	Xanten	Tressin	11,25,33,36
Traiectum Batavorum	Utrecht	Tournehem-sur-la-Hem	33
Tull(i)um	Toul	Tellancourt	21,30
Tullum Leucorum	Toul	Toul	48
Turnacum	Tournai (Doornik)	Tournai	3,37,38,40
Uggate	Caudebec-lès-Elbeuf	Igoville	45
Vacalus, Vahalis fl.	Waal	Leie	
Vetera	Birten	Visterie	11,25,33
Vincum	Bingen	Vigy	33
Viro(bi)num, Verbinum	Vervins	Vervins	14,43
Virodunum	Verdun	Verrières	29
Viroviacum, Virovinum	Wervik	Wervik	3,37
Vodgoriacum	Waudrez	Wavrechain-sous-Dénain	13,39
Vongo	Voncq	Voncq	31
Vosolvia, Vosavia	Oberwesel	Vaux	16

* *

R. van Veen

De wedstrijd Nijmegen - Noyon

Enige aantekeningen bij het artikel van de heer Bruijnesteijn

Alle door Albert Delahaye zelf uitgegeven boeken en alle publicaties van de gelijknamige Stichting zijn van oorsprong gebaseerd op het vermoeden dat het verleden van Nijmegen en van Noyon met elkaar verward zijn, d.w.z. dat een deel van de geschiedenis van Noyon aan Nijmegen is toegeschreven. Uit deze verwarring is een waterval van misverstanden voortgekomen die uiteindelijk heeft geleid tot de bewering van de bovenste wegen van de Peutingerkaart op Nederland betrekking hebben. Van archeologische zijde lijkt deze conclusie gesteund te worden door vondsten van romeinse versterkingen in het rivierengebied, aansluitend op belangrijke vondsten in Xanten, Keulen en andere plaatsen langs de Rijn in Duitsland. Daartegenover staat dat er in Nederland nauwelijks sporen van bewoning uit de Oudheid en de Vroege Middeleeuwen zijn aangetroffen en dat veel van de gebeurtenissen die daar plaatsgevonden zouden hebben uitstekend in Frans-Vlaanderen passen. Dit heeft bij Albert Delahaye geleid tot de gedachte dat het Germania waarover Tacitus sprak aan de franse Kanaalkust gezocht moet worden. De spil waarom de hele discussie (voor zover daarvan sprake was) draaide bleef echter de tegenstelling Nijmegen - Noyon in de tijd van Karel de Grote. Daarbij maakte Albert Delahaye een zelfde soort fout als zijn tegenstanders: waar voorheen altijd alles naar Nijmegen en de Rijn was getrokken probeerde hij alle feiten naar Noyon toe te halen. Op de kaartjes in het artikel van de heer Bruijnesteijn is dat mooi te zien. Hoewel bekend is dat een groot deel van het tegenwoordige België in de romeinse tijd vrij intensief bewoond werd en een uitgebreid net van romeinse wegen had (zie bijvoorbeeld ADB 4 blz. 8), is van die feiten op de gebruikelijke interpretatie van de romeinse reisgidsen, noch in de uitleg van Albert Delahaye iets terug te vinden. Bij Delahaye is België zelfs helemaal zoek en eindigen de wegen ongeveer langs de huidige noordgrens van Frankrijk, waar ze dan ook in zeer grote getale aanwezig zijn. De oorzaak daarvan is duidelijk. Voor Delahaye was Noyon een magneet die alles naar zich toetrok, ondanks het feit dat hij er zich wel degelijk van bewust was dat er vele plaatsen waren die Noviomagus werden genoemd.

Dat wil echter beslist niet zeggen dat zijn reconstructie principieel fout is. Hoogstens kan men er op aanmerken dat ze slordig is en zich te weinig aantrekt van de afstanden op de Peutingerkaart en het Itinerarium Antonini. De aanname dat er in de opgegegeven afstanden kopieerfouten zitten is terecht, maar door wegen met elkaar te vergelijken zijn die fouten meestal wel op te sporen en vaak zelfs te corrigeren. Albert Delahaye concentreerde zich echter op de plaatsnamen. Maar die kunnen verwarring stichten, zoals in het bovengenoemde voorbeeld *Noviomagus*. Met enige niet al te ingrijpende correcties kan Delahaye's kaartbeeld ernstig verbeterd worden, al komt zijn "noordlijn" dan iets hoger te liggen dan in de recente publicaties van de Stichting staat beschreven. Die lijn liep niet kaarsrecht van Straatsburg naar Calais, maar in een flauwe boog via Trier, Namen en Kortrijk. Deze verbetering zal wellicht ook veel meer duidelijkheid geven over het begrip *Renus*: Een stelsel van grensrivieren waarin wellicht ook de Maas en de Samber een rol speelden.

Nu de kritiek van de heer Bruijnesteijn. Zijn aanname dat de afstanden in de routebeschrijvingen zijn gebaseerd op het tellen van stappen valt moeilijk te weerleggen, want de nauwkeurigheid waarmee de weglengtes zijn opgegeven verschilt van weg tot weg. Soms kloppen ze precies, soms zijn ze iets te kort, soms iets te lang en soms is er geen touw aan vast te knopen. Het is echter de vraag of de afwijkingen zijn ontstaan door verschillen in terreingesteldheid of telfouten. Uit hun bouwwerken, land- en

waterwegen blijkt dat Romeinen voldoende technische kennis hadden voor een eenvoudige vorm van landmeetkunde en het gebruik van een meetketting om afstanden te meten zal hen niet onbekend geweest zijn. Mogelijk hadden ze ook echte kaarten. Dat ons alleen de routebeschrijvingen zijn overgeleverd wil niet zeggen dat die hun beste prestaties op topografisch gebied vertegenwoordigen. De afwijkingen in de afstanden zullen veel eerder ontstaan zijn door kopieerfouten, want die lijken in beide routebeschrijvingen vaak voor te komen. Bij het gebruik van romeinse cijfers zijn fouten vrijwel onvermijdelijk. Zo kan IX gemakkelijk XI worden, of in een handschrift kan XVI gelezen worden als XIII. Een verschil van precies 5 (V) of 10 (X) mijlen lijkt relatief vaak voor te komen en er is zelfs een geval waarin de afschrijver een V voor een L (50) heeft aangezien en zo het getal 17 (XVII) heeft opgehoogd tot 42 (XLII). Ook kunnen namen verwisseld zijn, afstanden van een vorige plaats ten onrechte zijn herhaald of plaatsnamen (en dus afstanden) zijn overgeslagen. Ook in de spelling van plaatsnamen zijn fouten gemaakt. Baudobrica = Bontobrico, Bingium = Vinco, Catualium = Catusacium, Muenna = Auxenna, Petrum Viaco = Petromantalium. Maar Divimo is waarschijnlijk niet dezelfde plaats als Divodurum en het is zeer de vraag of één van beide met "Metz" vertaald mag worden. Soms bevat een plaatsnaam een aanwijzing over haar ligging. Feresne bijvoorbeeld is in de gebruikelijke uitleg Smeermaas en bij Delahaye Fréniches. Waarschijnlijk ligt het echter aan de Aisne en betekent het gewoon "veer over de Aisne" (Lat. ferre = heendrijven, Eng. ferry = veerboot).
De PK en het IA zijn ideaal materiaal voor liefhebbers van puzzels.

Albert Delahaye heeft de afstanden in de door hem besproken wegen van het IA terecht in leuga uitgedrukt, behalve dan bij weg 28. De verschillen die hij daar opgeeft springen dan ook onmiddellijk in het oog en de manier waarop hij die weg in zijn boek heeft gepresenteerd moet gezien worden als één van die vreemde stunts waarmee hij wel vaker zijn eigen geloofwaardigheid leek te willen ondergraven. De gallische mijl (leuga) is niet alleen bij de trajecten 25, 31 en 34 gebruikt, maar buiten weg 28 ook op alle andere. Op weg nr. 33 bijvoorbeeld is de afstand tussen Colonia Agrippina en Novesio dezelfde als op weg 11 en de afstand Lugduno - Albanianis is gelijk aan die op weg 1. Ook op wegen die niet met de Peutingerkaart vergeleken kunnen worden geven afstanden in leuga een veel logischer beeld dan wanneer ze in mijlen worden uitgedrukt.

Terecht merkt de heer Bruijnesteijn op dat identificaties van Albert Delahaye die met de gebruikelijke overeenkomen beslist niet gegarandeerd goed zijn! Bij beide reconstructies heeft de wens om een bepaald resultaat te bereiken een belangrijke rol gespeeld zodat er bij beide ook veel (waarschijnlijk onopzettelijk) met namen en afstanden is gesmokkeld. Dat de wens vaak de vader van de gedachte was blijkt duidelijk uit de 10 (of 40) mijl die Delahaye aannam tussen Colonia Traiana en Xanten. De traditionele uitleg is in misschien zoverre correct dat er op die plaats geen afstand gerekend mag worden. Maar dat Colonia Traiana gelijk is aan Veteribus en Castra Legio XXX Ulpia wil nog niet zeggen dat we hier met Xanten te maken hebben!

Gezocht moet worden naar een plaats die een belangrijke rol speelde in de verdediging van de handelsweg Rome - Brittannië en die kan niet tussen Keulen en Nijmegen hebben gelegen. Als het wat warrige beeld van Delahaye's reconstructie is verbeterd, dan zal het land tussen Argentorate en Lugduno nog steeds een betrekkelijk dicht wegennet tonen, want het was het belangrijkste en ook het meest bedreigde deel van de noordzijde (voor de Romeinen "oostzijde") van het rijk. Voor degenen die na lezing van het artikel van de heer Bruijnesteijn toch wat zijn gaan twijfelen nog even een blik op PATAVIA.

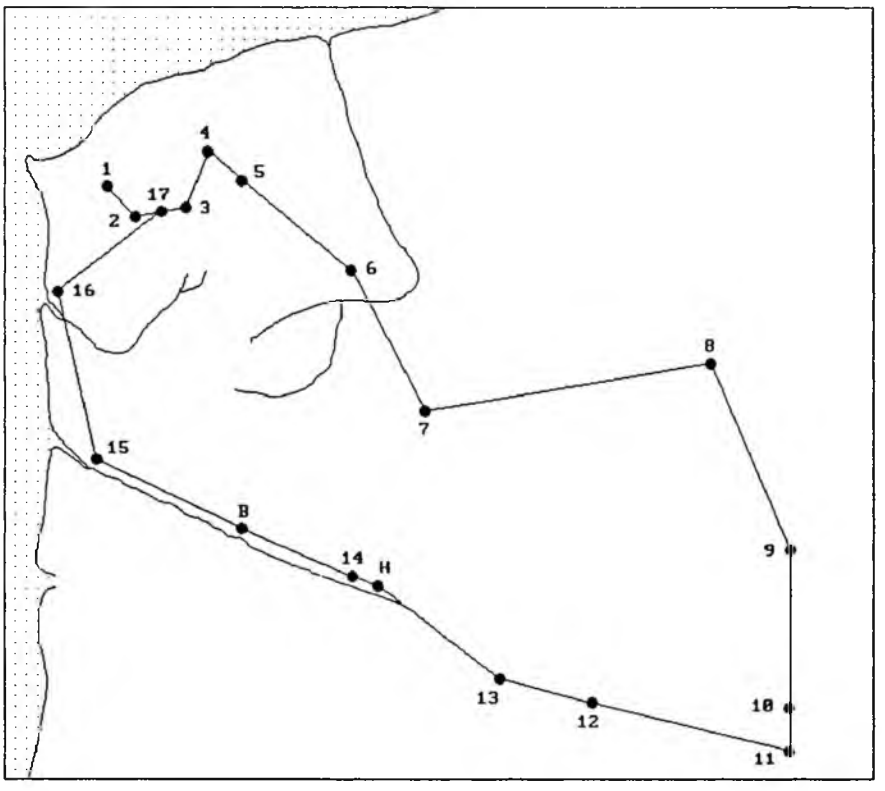

Het kaartje toont de bekende wegen daarin (nr. 1 en 2) zoals Albert Delahaye zich die ongeveer voorstelde. "Ongeveer" betekent dat er op deze afbeelding meer waarde is gehecht aan de op de PK vermelde afstanden dan aan etymologiën van plaatsnamen. Zo is Noyon er niet op te vinden. De wegen zoals ze hier zijn afgebeeld en die volgens de PK in de landstreek PATAVIA liggen, omarmen een gebied met een oppervlakte die minstens vier maal zo groot is als de Betuwe. Bij die berekening is het begrip "Betuwe" in de ruimste zin genomen, dus al het land tussen Doornenburg en Kinderdijk: Over-Betuwe + Neder-Betuwe + Vijfheren Landen + Tielerwaard + Alblasserwaard. In werkelijkheid zal PATAVIA zich nog buiten de grenzen van de hier getekende wegen uitgestrekt hebben en moeten we rekening houden met een gebied dat minstens 5 keer zo groot is als onze Betuwe. Daarbij ligt de Betuwe niet aan zee en zeven maal zo ver van Brittannië. Verder zijn er talloze aanwijzingen dat er in het hier getekende gebied Friezen en Saksen woonden voordat die naar allerlei andere plaatsen emigreerden. Het is onnodig om hier alle argumenten op te sommen (ze zijn in de boeken van Albert Delahaye te vinden) maar alleen de hier genoemde moeten al genoeg zijn om in te zien dat de gebruikelijke uitleg van de PK niet juist kan zijn en dat Delahaye wel de juiste plaats heeft aangewezen. Zijn reconstructie mag haastwerk genoemd worden, maar dat is iemand met zo veel hooi op zijn vork nauwelijks kwalijk te nemen.

Nu het kaartje zelf. Het is geen wonder van cartografie en kan dus niet gebruikt worden om echt aan te meten. Dat moet worden gedaan op een echte kaart, bijvoorbeeld een ANWB-kaart schaal 1:250.000, al zijn Le Mat en Noires Terres daarop niet te vinden (maar wel zijn belangrijke vondsten van romeinse nederzettingen en het verloop van romeinse wegen er op aangegeven). Hier is gekozen voor een vorm die veel lijkt op KAART IV van "Vraagstukken in de historische geografie van Nederland" (Romeinse wegen in Noord-Frankrijk). Een aantal van Delahaye's identificaties lijkt wel correct, bij andere (zowel van hem als de hier genoemde) mag men een vraagteken plaatsen. Als geprobeerd wordt om de afstanden op de twee wegen van Lugduno naar Noviomagi zo goed mogelijk aan te houden, kunnen ze als volgt uitgelegd worden:

1. Lugduno	2 Gallische mijlen	*Leulingen
2. Praetorium Agrippinae	3 - -	Rety
3. Matilone	5 - -	*Le Mat bij Hermelingen
4. Albanianis	2 - -	Balinghen
5. Nigro Pullo	5 - -	*Noires Terres bij Ardres
6. Lauri	12 - -	Liheuse
7. Fletione	16 - -	*Fléchin
8. Levefano	8 - -	*Laventie
9. Carvone	13 - -	*Carvin
10. Castra Herculis	8 - -	Aubercheul
11. Noviomagi		Neuville-St.-Rémy

1. Lugduno		*Leulingen
17. Foro Adriani	12 Gallische mijlen	*Hardingen
16. Flenio	18 - -	Florincthun
15. Tablis	12 - -	*Étaples
14. Caspingio	18 - -	Guisy
13. Grinnibus	6 - -	*Grincourt-lès-Pas
12. Ad Duodecimum	18 - -	*Douchy-lès-Ayette
11. Noviomagi		Neuville-St.-Rémy

De namen die voorafgegaan worden door een '*' zijn dezelfde als bij Albert Delahaye. De plaats met de letter H is op het kaartje gezet om vergelijking met de genoemde kaart uit "Vraagstukken" te vergemakkelijken. Het is Hesdin. Delahaye's identificatie Tablis - Étaples (Stapel) is volgens de opgegeven afstand na Flenio onjuist, want die bedraagt niet 18 maar slechts 8 gallische mijlen. Er is echter in de wijde omtrek geen plaats te vinden die bij de naam "Tablis" zou kunnen passen en bovendien is het veel logischer dat de Romeinen een plaats bij de uitmonding van de Canche zouden aangeven, dan bij de letter B (van Beaurainville) op het kaartje, waar we anders Tablis zouden moeten localiseren. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met een kopieerfout waarbij er een X in het getal geslopen is.

Neuville-St.-Rémy ligt aan de Schelde, tegenover Kamerijk. Misschien wordt met het symbool op de kaart wel Kamerijk zelf bedoeld. Dat die plaats hier niet wordt genoemd is waarschijnlijk een tekentechnische kunstgreep om de kaart overzichtelijk te houden. Zo hoefde de eerstvolgende plaats naar het zuiden toe vanaf Nemetaco (Atrecht) niet in Neuville uit te komen, maar kon Kamerijk zelf worden aangegeven (weg 4). Dat is ook het geval op de wegen 39 en 41, die tussen Nemetaco en Camaraco dezelfde afstand opgeven als op weg 4 en dus het bewijs vormen dat de afstanden daar eveneens in leuga gemeten zijn. Vergelijking van de wegen 17 en 34 laat zien dat ook de afstanden tussen Trevero, Beda Vicus, Ausava Vicus, Egorigio Vicus (Icorigium) en Marcomago Vicus bij PK en IA gelijk zijn. Het is dus werkelijk correct dat Albert Delahaye leuga hanteerde voor alle wegen in dit gebied. Weg 39 is door hem echter vanaf Bagacum (Bavay) niet juist geïnterpreteerd, waardoor één van die onwaarschijnlijke constructies met veel lussen is ontstaan. Aan de lussen die hij aanbracht in de wegen 25, 33 en 34 is ook al in één oogopslag te zien dat hij daar op het verkeerde spoor zat. Merk op dat al deze wegen een plaats gemeenschappelijk hebben: Colonia Agrippina.

Dat op de wegen 1 en 2 met Noviomago niet Noyon bedoeld kan zijn blijkt al uit het feit dan Delahaye op weg 1 plotseling een sprong van 68 kilometer moest maken om er te komen en 34 kilometer op weg 2. Er zijn inderdaad vergissingen met de afstanden

gemaakt, maar als het verschil groter wordt dan 10 mijl moet men zich toch achter het oor gaan krabben en minstens een goede verklaring hebben voor de aanname van een andere weglengte. In Delahaye's reconstructie komen regelmatig forse sprongen voor, hetgeen er op wijst dat hij niet altijd de juiste route voor ogen had. Het is wat treurig te bedenken dat hij de oplossing voor ogen had, maar haar niet wilde zien omdat hij per se in Noyon wilde uitkomen. Want Neuville-St.-Rémy is eigenlijk de sleutel tot een juist begrijpen van beide routebeschrijvingen. Ze is het beginpunt van weg 11:

1. Noviomagi	10 Gallische mijlen			Neuville-St.-Rémy
2. Arenatio (Harenatio)	6	-	-	Hordain
3. Burginatio	5	-	-	Bermerain
4. Colonia Traiana	**			
5. Veteribus	13	-	-	Valenciennes
6. Asciburgia	14	-	-	Asquillies
7. Novesio	16	-	-	Charleroi
8. Agripina				Namen

Alvorens in te gaan op de consequenties van deze reconstructie eerst iets over de weg zelf. De eerste afstand, tussen Neuville en Hordain, lijkt al niet te kloppen. Maar dat is slechts schijn, want ook uit andere wegen op de PK blijkt dat afstanden soms via halteplaatsen van andere routes werden gemeten. In dit geval moet tussen Noviomagi en Arenatio nog Castra Herculis (zie weg 1) gedacht worden. De afstand tussen Neuville en Hordain via die plaats (Aubercheul) bedraagt wél ongeveer 10 mijl. De kwestie Colonia Traiana - Veteribus is al aangeroerd door de heer Bruijnesteijn. Hoewel de PK daar wel een afstand opgeeft (40 mijl = 89 kilometer!) is het dezelfde of nagenoeg dezelfde plaats (zie wegen 25 en 33). Val-enciennes = ville-ancienne. De Romeinen benoemden deze plaats dus in hun eigen taal. Bij de nummers 7 en 8 legt men niet onmiddellijk verband tussen de naam en de locatie, maar de afstanden hier en op andere wegen dwingen tot deze oplossing. Charleroi heette een paar eeuwen geleden Carnoy. Misschien dat de tweede lettergreep nog een rest is van "novesio", maar het is ook mogelijk dat niet Charleroi zelf werd bedoeld maar een plaatsje daar dicht tegen aan. Een soortgelijk verhaal kan voor Namen gelden, maar het is voorlopig gemakkelijk om Charleroi en Namen zelf als uitgangspunt te nemen.

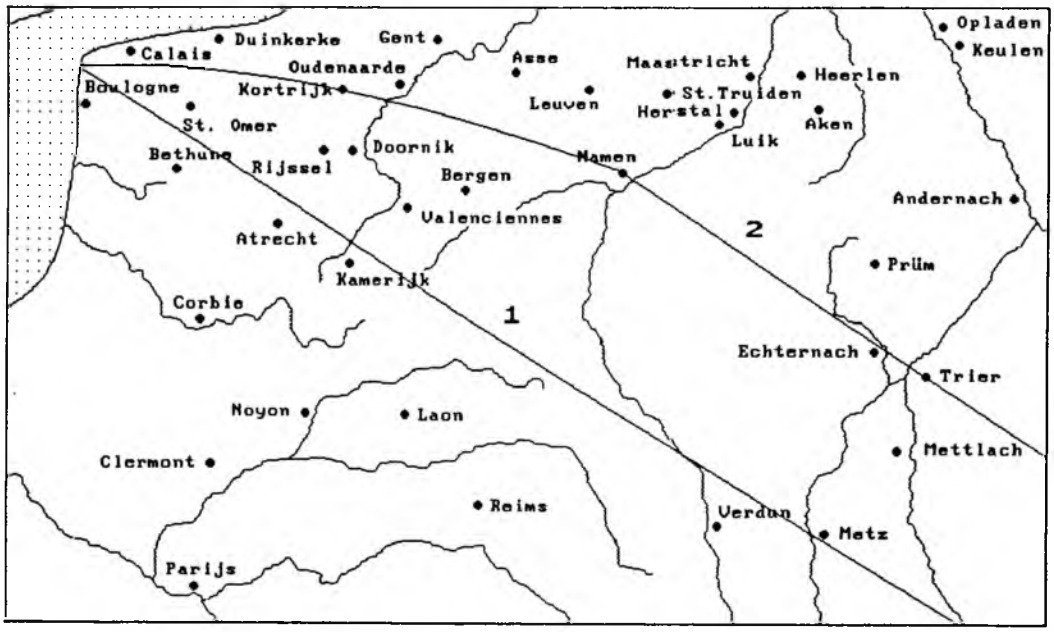

Op het kaartje staan twee lijnen die ongeveer het verschil aangeven tussen wat Albert Delahaye deed en wat hij eigenlijk had moeten doen. In zijn boek kronkelen veel wegen zich rond lijn 1, die volgens hem min of meer de noordgrens van PK en IA vormt. In werkelijkheid ligt die grens bij lijn 2. De lezer zal zich onmiddellijk afvragen of het verschil tussen deze twee grenzen voor de reconstructie van de Romeinse routebeschrijvingen veel uitmaakt, want het lijkt slechts een geringe wijziging. Maar de gevolgen zijn groot! De wegen 25 en 33, die bij Albert Delahaye vol vreemde lussen zitten, blijken nu plotseling betrekkelijk rechte wegen rond lijn 2 te zijn. Er is dan geen lus meer in te vinden. De eerst volgende vraag gaat natuurlijk over weg 39 naar "Keulen" (zie afbeelding 2 van de heer Bruijnesteijn). Ook daar heeft Albert Delahaye een spinnenweb van gemaakt. Hier het vermoedelijk juiste verloop ervan:

1. Castello	11	Gallische	mijlen	*Cassel
2. Minariacum	19	-	-	*Merville
3. Nemetacum	14	-	-	*Atrecht
4. Camaracum	18	-	-	*Kamerijk
5. Bagacum	12	-	-	*Bavay
6. Vodgoriacum	10	-	-	Waudrechies
7. Geminicum	22	-	-	Etréaupont
8. Perniciacum	14	-	-	Chaumont-Porcien
9. Aduaga Tungrorum	16	-	-	Attigny
10. Coriovallum	18	-	-	Charleville-Mézières
11. Juliacum	18	-	-	Givet
12. Colonia (Agripina)				Namen

Heel merkwaardig is de wat geheimzinnig lijkende weg nr. 15 (zie afbeelding 1 van de heer Bruijnesteijn) waar Albert Delahaye ook een rare slinger van heeft gemaakt:

1. Durocortoro	12	Gallische	mijlen	*Reims
2. Noviomagus	25	-	-	la Neuville-en-Tourne-à-Fuy
3. Mose	8	-	-	Mouzay
4. Meduanto	**			Montmédy
5. Merica	6	-	-	Profondeville (?)
6. Agripina				Namen

De afstand tussen Montmédy en Profondeville is waarschijnlijk opzettelijk weggelaten. In werkelijkheid zou hij ongeveer 70 leuga of ruim 150 kilometer bedragen. Een weg van 4 á 6 dagreizen wordt hier in één klap overgeslagen. De reden daarvoor ligt voor de hand. De Romein die zich in Mouzay of Montmédy bevond en naar Namen wilde hoefde alleen maar een boot op te zoeken en kon daarna lui achterover leunend stroomafwaarts over de Maas naar zijn doel drijven. Geen afstand van betekenis dus. Dit verschijnsel onthult ons ook het principe van de routebeschrijvingen. De wegen slingeren tussen rivieren heen en weer en geven alleen de afstanden die niet gevaren konden worden. Dit geeft nog eens aan hoe onzinnig de officiële uitleg is, want de de afstand Straatsburg - Utrecht zou dan ook niet noemenswaard zijn geweest en al die plaatsen langs de Rijn hadden weggelaten kunnen worden. Het lijkt er op dat plaatsen die wél langs een vaarroute worden genoemd kruisingen of knooppunten van wegen aangeven. Achter Profondeville is een vraagteken gezet omdat die naam niet lijkt op "Merica". De hier gepresenteerde oplossing is splinternieuw en moet ongetwijfeld hier en daar nog bijgesteld worden. Langs de wegen waar Delahaye het min of meer met de gebruikelijke oplossing eens is valt niet zo veel te beleven, al loont het de moeite om ze eens naast

elkaar te leggen en de verschillen te bekijken. De oplossingen van Albert Delahaye zijn dan vaak toch fraaier. De wegen waar nog de meeste onduidelijkheden in zitten zijn de verbindingen vanuit Trier en omgeving naar het westen en noordwesten. Hier een voorbeeld van één van de wegen (nr. 34) van de laatstgenoemde soort:

1. Trevero	12	Gallische	mijlen	*Trier
2. Beda Vicus	12	-	-	Bettendorf
3. Ausavia Vicus	12	-	-	Eschweiler
4. Egorigio Vicus	8	-	-	Engreux
5. Marcomago Vicus	8	-	-	Marcouray
6. Belgica	10	-	-	Baillonville
7. Tolbiaco Sopenorum	16	-	-	Sovet
8. Agripina Civitas				Namen

Alle afstanden lijken juist, behalve de eerste. Die moet minstens 15 of 16 mijl bedragen. Er zijn ten minste vijf mogelijkheden:

- de afschrijver heeft een afstand van een andere regel afgelezen (b.v. de tweede)
- hij heeft XV of XVI aangezien voor XII
- hij heeft een regel overgeslagen
- een deel van de route kon per schip afgelegd worden
- Beda Vicus is niet Bettendorf maar, zoals Albert Delahaye én zijn tegenstanders beweren, Bitburg. Bitburg ligt echter even ver van Trier als Bettendorf en die oplossing maakt het geheel niet begrijpelijker.

Om tot een goede oplossing te komen is het natuurlijk niet voldoende om met passer en lineaal over een kaart te kruipen, maar er zullen veel mensen en zaken bij betrokken moeten worden. De plaatsnaam is niet doorslaggevend, want een plaats kan in verloop van tijd verloren zijn gegaan en er kan op dezelfde plaats of er vlak bij een andere zijn ontstaan. Of zij is gewoon vernoemd naar een of andere heilige. Het maakt ook niet uit of de plaats heden groot of klein is. Grote plaatsen uit het verleden kunnen terugvallen zijn tot gehucht en gehuchten uit het verleden kunnen nu een grote stad zijn. Ook de afstanden zeggen niet alles. Het is duidelijk dat er fouten mee gemaakt zijn. Archeologische vondsten scheppen vaak meer verwarring dan duidelijkheid, denk aan de megalomane verhalen rond de terp Tjitsma bij Wijnaldum. Dat een stad met romeinse ruïnes niet op de kaart hoeft te staan is heel begrijpelijk. Waarschijnlijk waren de routebeschrijvingen waarover we beschikken bestemd voor militaire doeleinden. Wie over tweeduizend jaar een kaart vindt met alle nederlandse kazernes en hun onderlinge verbindingen zal een heel ander beeld van ons land krijgen dan de Bos-atlas ons voorschotelt. Kortom, het zal nog heel wat werk en studie kosten om met enige zekerheid over de PK en het IA te kunnen spreken.

Het is echter wel duidelijk dat de uitleg van Albert Delahaye het glansrijk wint van de gebruikelijke. Delahaye is gehaast geweest en bijgevolg slordig. En hij heeft te veel aan Noyon gedacht, dat waarschijnlijk alleen op weg 28 voorkomt. Maar hij heeft wel duidelijk aangewezen waar we de romeinse routes moeten zoeken. Een vergelijking tussen zijn werk en de gebruikelijke interpretatie is nuttig, omdat ze aantoont dat dat werk allerminst vlekkeloos is. Maar het is wel zeker dat hij de wegen van PK en IA in de juiste streek heeft gezocht en in de gebruikelijke uitleg heeft hij zoveel gaten geslagen dat de acceptatie daarvan niet meer mogelijk is.

R. van Veen

Tusschen dier Elve entier Somme

In zijn bespiegelingen in ADB 4[1] maakte de heer Compaan een aantal behartenswaardige opmerkingen over de wijze waarop we met de theorieën van Albert Delahaye om zouden moeten gaan. Hij deed daarbij zelfs een oproep om ze te falsificeren. Wat dat betreft werd hij al onmiddellijk bediend door de heer Bruijnesteijn, die een flinke aanval deed op Delahaye's opvattingen met betrekking tot het werk van Ptolemæus. Sommige lezers zullen zich daarbij dezelfde vraag gesteld hebben als de heer Compaan: "Is het echt zo dat, als één of enkele van DLH's vele punten onderuit worden gehaald, dan alles mee moet?". Gelukkig niet. Albert Delahaye verdedigde met Ptolemæus slechts een onbetrouwbare geograaf. Ook in de Middeleeuwen werd er bij het maken van kaarten nauwelijks onderscheid gemaakt tussen feitelijkheden en mythe, zodat we het niet vreemd vinden als we daarop het aardse paradijs, het eiland van St. Brandaen en de woonplaats van de vogel Fenix tegenkomen. Daarom wordt in het hiernavolgende aandacht geschonken aan iemand die de hem omringende wereld beschreef zonder toevoeging van vage overleveringen. Voor de ondersteuning van het werk van Albert Delahaye heeft hij slechts in zoverre betekenis, dat hij er nergens mee in tegenspraak is. Maar iedere getuige is van belang, ook als zijn woord niet direct in de richting van het ene of andere oordeel wijst. Een tweede reden om hem aan het woord te laten is het feit dat hij (onopzettelijk?) door de heer Compaan zelf werd opgeroepen.

In diens artikel komen immers maar liefst drie keer de woorden "tussen de Somme en de Elbe" voor. Dat doet denken aan een zin uit een bekend "Nederlands" geschrift uit de Middeleeuwen, waarin een soortgelijke uitdrukking staat: "Tusschen dier Elve entier Somme". Het is een regel uit *Van den vos Reinaerde*, geschreven door ene Willem *die Madocke maecte*. Het woord "Nederlands" is tussen aanhalingstekens gezet omdat het land dat nu Nederland heet niets met de *Reinaert* te maken heeft. De geschiedenis van de vos speelt zich af in Zeeuws-Vlaanderen, dat pas sinds 1814 bij ons land hoort. In de tijd van Willem (12e eeuw?) was dat de noordelijkste uitloper van de beschaving en dat zou het tot in de 16e eeuw blijven. Pas toen werd het huidige Nederland uit zijn achtergebleven staat verlost door naar het noorden vluchtende Vlamingen. Het werk van Willem hoort dan ook uitsluitend thuis in de Vlaamse literatuurgeschiedenis en de schrijver ervan vermeldde niet één maal een plaats ten noorden van de Westerschelde, hoewel hij daar waarschijnlijk slechts enige tientallen kilometers vandaan woonde! Zijn verhaal concentreert zich rondom Hulst, waar het Reinaertmonument staat.

Vanaf Hulst loopt noordoostwaarts een Pleistocene rug, tot in het land van Saaftinge, die het gebied vandaar oostwaarts tot aan de Schelde waarschijnlijk enigszins heeft beschermd tegen de vloeden van de Duinkerke II en IIIa transgressies[2]. Het land waar zich volgens onze slimme vos de Kriekeputte (bij Nieuw Namen) met de schat van Ermenrik bevond is dus van onbekende ouderdom en kan niet worden gebruikt om het ontstaan van het verhaal of het leven van zijn auteur te dateren. Het gebied

1 ONTSPOORDE HISTORIE, ONTSPOORDE DISCUSSIE. Bespiegelingen na het lezen in en over Albert Delahaye, maart 1998

2 Dr. M.K. Elisabeth Gottschalk: "De Vier Ambachten en het Land van Saaftinge in de Middeleeuwen". Een historisch-geografisch onderzoek betrefende Oost Zeeuws-Vlaanderen c.a. Assen 1984.

dat zo'n grote rol speelt in de *Reinaert* en dat lang een van "De Vier Ambachten" werd genoemd, grenst aan het Land van Waas, dat waarschijnlijk al in de 10e eeuw door de koning als jachtgebied aan ene Diederik werd geschonken[3]:

...Dat wi den grave Diederike
Onsen ghetrouwen, sekerlike
Soude gheven een Foreest (wildernis)
Dat in dat graefscap is meest (de grootste wildernis van het graafschap Vlaanderen)
Ende Wasda (wellicht een verschrijving van Wasia = Land van Waas) heet...

Joeg de eerste graaf van het "Hollandse Huis" in de buurt van de Kriekeputte op konijnen? Het lijkt niet onwaarschijnlijk. Door de schrijver van de *Reinaert* wordt het land van Waas ook genoemd (in Waes, int soete lant). De meeste van zijn toponiemen zijn trouwens terug te vinden in het noordoosten[4] van Vlaanderen. Het gaat hier o.a. om:

Absdale	Absdale ca. 3 km ten zuidwesten van Hulst
Belsele (Besele)	Belsele ca. 15 km ten zuiden van Hulst
Elmare	proosdij tussen Aardenburg en Biervliet
Ghent	Gent
Hijfte	Hijfte ten oosten van Gent
Hulsterloo	Nieuw Namen
Kriekeputte (Kriekepit)	ten zuiden ("int suutwest") van Hulsterloo
Vermendois	bezit van St. Kwinten in het Oostkerker Ambacht
Waes	Land van Waas

De door hem genoemde wateren aldaar zijn:

Leie	De Leie
Meie	De Moie bij Zelzate (?)
Scouden	De (monding van de) Schelde

Het land vanaf Boulogne zuidwaarts tot aan de Somme was in de 12e eeuw al grotendeels geromaniseerd[5], maar de schrijver lijkt zich er van bewust dat het in vroeger tijden een culturele eenheid met Vlaanderen vormde (zie verderop). Hij noemt:

Doringhen	Doornik
Pollanen (Polane)[6]	Boulogne
Sassen	Saksische kust tussen de Aa en de Somme
Somme	De Somme
Colne	De Cologne (?)

3 Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitgegeven door Dr. W.G. Brill, Utrecht 1983. Eerste boek, vs. 415 t/m 419.

4 Willem gebruikte de Romeinse oriëntatie (Westoriëntatie) en spreekt dus zelf over het "oostende van Vlaendren".

5 H. van Byleveld: "Nederland in Frankrijk", De zuidgrens der Nederlanden. Antwerpen 1941.

6 In de Gudrunsage wordt de plaats Baljâne of Polân genoemd.

Uit de grote wereld van Europa zijn bij hem bekend:

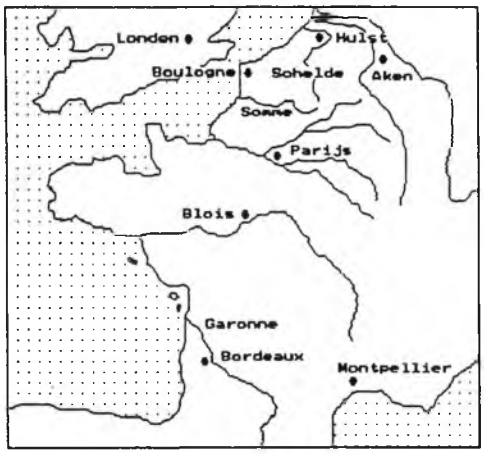

Aken	Aken
Ardennen	Ardennen
Bolois	Blois
Lonnen	Londen
Mompelier	Montpellier
Parijs	Parijs
Portaengen	Bordeaux
Portegale[7]	Bordelais
Rome	Rome

Buiten Europa noemt hij alleen nog Babylonië (Babiloniën) en de Jordaan (Jordane). Hiermee hebben we ongeveer de hele topografie van de *Reinaert* gehad. Het lijkt weinig, maar het geeft een goed beeld van de wereld waarin de auteur leefde, vooral waar hij plaatsen en rivieren samen noemt. Een mooi voorbeeld daarvan staat in de verzen 300 en 301, waar hij over de haan Crayant schrijft:

> Die scoonste hane diemen vant
> Tusschen Portaengen ende Pollanen.

Waarom zou men alleen hanen zoeken tussen Bordeaux en Boulogne? In de 12e eeuw lagen deze plaatsen aan de grenzen van het land der Galliërs (Lat. gallus = haan). Boulogne was de grens tussen het Gallisch en het Germaans. Bij Bordeaux stroomt de Garonne, de grensrivier tussen de Galliërs en de Aquitaniërs. Wie denkt dat Pollanen en Portaengen dorpjes in Zuid-Holland en Utrecht zijn[8] is abuis en mist bovendien een leuke woordspeling. En blijft daarbij zitten met de vraag waarom er toen alleen in Zuid-Holland en Utrecht noemenswaardige hanen voorkwamen.

Willem situeerde de lezers of toehoorders van zijn verhaal "Tusschen Pollanen ende Scouden" (vs. 3018), dus tussen Boulogne en de (mond van de) Schelde. Daar woonden de mensen die zijn (Germaanse) taal konden verstaan. Het is niet ondenkbaar dat Scaldis, Scoude, Schelde enz. van oorsprong alleen een naam was voor de monding van de nu gelijknamige rivier, want volgens Albert Delahaye heette die rivier zelf ooit Renus. Kan het zijn dat men in de 11e of 12e eeuw de hele rivier "Schelde" is gaan noemen omdat er verwarring ging ontstaan met een andere Renus (Rijn)?

Voor de schrijver van de *Reinaert* lag er niet alleen een oost-west grens bij Boulogne, maar ook bij de Somme. Het "lant van Sassen" plaatst hij tussen de Elve[9] (de Aa die ten oosten van Boulogne langs St. Omaars stroomt) en de Somme. Inderdaad komt dit overeen met de "Litus Saxonicum" uit de oude bronnen.

7 Door de Romeinen werd deze streek Burdigala genoemd. In de Gudrunsage heet ze Portigâl.

8 "Van den vos Reinaerde", uitgegeven door Dr. D.C Tinbergen, Groningen 1966: blz. 40.

9 Door de Romeinen werd deze rivier de Albis genoemd. In het werk van Albert Delahaye speelt ze een belangrijke rol. Willem kende waarschijnlijk ook de Elve bij Hontenisse, maar die kan hij niet bedoeld hebben, want dat lag ver ten noorden van de Saksische kust.

In hetzelfde verband heeft hij het over de vossen en dassen "van Doringen ende van Sassen" (vs. 2466), waarbij hij dus het land van Doornik (Tournai, ten zuidoosten van Boulogne) en het Saksenland aan het Nauw van Calais tegenover elkaar zet. Het zal kenners van Delahaye's werk niet verbazen dat uitgevers van de *Reinaert* deze dieren helemaal uit Thüringen en Saksen in Duitsland laten komen.

Minder gemakkelijk te verklaren zijn de plaatsen uit vers 2639:

> Coninc, ghi sijter also na
> Alse van Colne tote Meie.

Dit zijn woorden van Reinaert, waarmee hij tot uitdrukking wil brengen dat de koning de plank volkomen mis slaat. Colne en Meie moeten dus ver uit elkaar liggen. De Meie zou de Moie bij Zelzate[10] kunnen zijn, dus een water dat niet ver van Hulst ligt, maar meer dan een veronderstelling is het niet. De Colne is mogelijk de Cologne, een riviertje dat bij Péronne in de Somme valt. De beide watertjes geven dan ongeveer de uiterste grenzen aan waartussen in de Vroege Middeleeuwen een Germaanse taal werd gesproken[11]. Helemaal bevredigend is deze verklaring echter niet. "Colne" zou ook nog Coulogne bij Calais kunnen zijn of, wat veel onwaarschijnlijker is, Keulen. Het hoeft geen betoog dat de laatste verklaring de gebruikelijke is. In beide gevallen zouden we een ook andere verklaring voor "Meie" moeten vinden en een antwoord op de vraag waarom Reinaert ze tegenover elkaar zet.

De wereld van Willem *die Madocke maecte* strekte zich van de Westerschelde uit naar het zuiden en dat lijkt steun te geven aan Albert Delahaye's bewering dat het huidige Nederland tot aan de 12e eeuw van weinig belang was. Over het gebied tussen de Schelde en de Elbe wordt in de *Reinaert* met geen woord gerept. Toch is het een goed idee van de heer Compaan om ons te richten op het hele gebied tussen de Somme en de Elbe, want dat zal ons inzicht in de ontstane verwarring vergroten en misschien ook leiden tot enige compensatie voor de historie die wij als Nederlanders zijn "kwijtgeraakt". Tussen de Schelde en de Elbe liggen best wel vraagtekens, zoals de talloze Romeinse munten en voorwerpen die ten noorden van Osnabrück uit de grond komen. Maar ook verder oostwaarts lonken nog interessante problemen, zoals de door de heer Compaan aangeroerde kwestie van het barnsteen. En voor de bewoners van Noord-Nederland liggen er vragen over de relatie die hun voorouders hadden met Scandinavië: de vondsten van Scandinavische voorwerpen uit de 7e en 8e eeuw en de kwestie van de "Friese" munten die aan de Oostzee gevonden worden. Onze belangstelling mag zich wat dat betreft nog wel voorbij de Elbe uitstrekken.

Het valt echter te betwijfelen of we ooit veel verband zullen kunnen leggen tussen de bodemvondsten die in die gebieden worden gedaan en de voorhanden zijnde schriftelijke bronnen. Als zo'n verband overduidelijk aanwezig was, dan zou Albert Delahaye niet in staat zijn geweest om een redelijke alternatief voor de heersende theorieën te bedenken.

10 Dr. M.K. Elisabeth Gottschalk: "De Vier Ambachten en het land van Saaftinge in de Middeleeuwen".

11 Bij H. van Byleveld ("Nederland in Frankrijk") staat de oude taalgrens echter geheel langs de Somme getekend, zodat de Vermandois en St. Quentin (St. Kwinten) in het Germaanse taalgebied vallen.

Naschrift.

In het voorgaande werd in twee voetnoten een boekje genoemd dat in Nederland niet erg bekend zal zijn en waar waarschijnlijk ook niet gemakkelijk aan te komen is. Het betreft "Nederland in Frankrijk, De zuidgrens der Nederlanden" van H. Byleveld. Volgens het voorwoord werd het in 1939 geschreven, maar uit de tekst valt op te maken dat er na 10 mei 1940 nog aanvullingen zijn gedaan. Het werd dan ook in 1941 uitgegeven, op papier dat de tand des tijds niet lang meer zal weerstaan. Het bevat rassenkundige theorieën die nu bij veel mensen weerstand zullen oproepen en in het licht van het streven naar een verenigd Europa ook echt niet meer relevant zijn. Wel terecht lijkt mij het verwijt van de auteur dat aan de "Nederlandse" cultuur in Noord-Frankrijk door Vlamingen en Nederlanders bedroevend weinig aandacht wordt besteed, al is het werk van Albert Delahaye een grote stap in de goede richting.

Behalve de kaartjes die een beeld geven van de romanisering van het oorspronkelijk Germaanse gebied ten noorden van Frankrijk, staan er in het boekje nu en dan zinnen die voor de liefhebber van Delahaye's werk niet helemaal onbekend zullen klinken. Over het "grensland der Nederlanden" zegt de schrijver o.a. het volgende[12]:

> *In deze door de Franken veroverde streek waarvan de kust voorheen door de Saksers bezet was, zetten zich talrijke Dietsche kolonies neer. Deze nederzettingen kunnen erkend worden aan tallooze toponiemen, meest Frankisch, deels Saksisch en Friesch, of ook nog Ingaewoonsch.*

Blijkbaar was voormalige bewoning van de Kanaalkust door Saksen en Friezen bij de auteur een zo bekend gegeven, dat hij het niet nader hoefde te verklaren. Ook de verplaatsing van kloosters vanuit Noord-Frankrijk was voor hem geen nieuwigheid:

> *In 816 wijkt een kolonie van monnikken uit Corbie-aan-de-Somme uit naar Westfalen, waar ze te Corvey-aan-de-Weser een filiaal stichten voor de evangelisatie van Neder-Duitsland.*

Dat dergelijke zaken terloops worden opgemerkt betekent dat er litteratuur over te vinden moet zijn. Misschien is dat een leuke speurtocht voor een lezer van het ADB? Desgewenst kan ik hem/haar de bronvermeldingen van "Nederland in Frankrijk" doen toekomen[13]. Dat die 60 jaar oud zijn is niet van belang, want er is in de litteratuur van ná 1945 waarschijnlijk niets meer over dit soort zaken te vinden. Men had toen zijn bekomst van alle theorieën over Germanen en in de gebieden die onder de Duitse bezetting hadden geleden wilde men met dat volk beslist niet geassocieerd worden. Helaas zijn door deze overigens begrijpelijke houding veel historische misvattingen tot op de dag van heden blijven voortbestaan. Nu de Tweede Wereldoorlog meer dan een halve eeuw achter ons ligt en we inmiddels weten dat Germanen en Duitsers ten onrechte met elkaar verward zijn (en worden), moeten we zonder vooroordelen gaan zoeken in de bevindingen van vorige generaties. Dat die bevindingen soms zijn overgoten met de bittere saus van "Blut und Boden" wil nog niet zeggen dat ze op zich onwaar zijn.

12 Hij verwijst daarbij naar een boek van ene H. von Bothmer: "Germanisches Bauerntum in Nordfrankreich", Goslar 1939.

13 R. van Veen / Bleekveld 57 / 9711 XV Groningen.

dinsdag 7 juli

[*geschiedenis voor 1500*]

Welke historicus betoogde dat de totale vroegmiddeleeuwse geschiedenis van Nederland naar Noord-Frankrijk verplaatst moest worden?

De uit Maastricht afkomstige archivaris Albert Delahaye (1915-1987). Volgens hem lag Nederland van de derde tot de tiende eeuw grotendeels onder water. Alle in de vroegmiddeleeuwse bronnen genoemde plaatsnamen die op Nederland worden toegepast, zouden in werkelijkheid betrekking hebben op het noorden van Frankrijk. Met *Traiectum* bijvoorbeeld is niet Utrecht bedoeld maar Tournehem, met *Noviomagus* niet Nijmegen maar Noyon en met *Daventria* niet Deventer maar Desvres. De bronnen die deze plaatsnamen noemen zouden in de tiende eeuw door monniken naar het inmiddels drooggevallen Nederland gebracht zijn en daar aan allerlei nederzettingen gegeven.
Delahayes opvattingen hebben nagenoeg geen enkele instemming van professionele historici gekregen.

MARTIN DE BRUIJN

Kerken in de Regio

Willibrordus en de kerken

Van de werkelijke situatie rond het jaar 700 van nederzettingen in onze regio in verband met Willibrordus is maar weinig bekend. Veel veronderstellingen en weinig feiten.

Door A.C.Maas

De geschiedenis van de Willibrordusvereering en -devotie vanaf ongeveer 1300 is wel een aantoonbare en bewezen werkelijkheid. Dit onderscheid in twee soorten geschiedenissen is van belang. De veronderstellingen over de situatie in de periode 700-800 N.C. berusten op een aantal teksten. In tal van boeken en artikelen, ook met betrekking tot Eersel, kan men daarover lezen. Deze teksten zijn echter niet in hun oorspronkelijke staat bewaard gebleven -aangenomen dat ze er ook echt geweest zijn- maar we bezitten boeken van rond 1200 of later waarin afschriften staan die gebeurtenissen vermelden in de periode 700-800. We weten niet of er sprake is van echte afschriften, want er zijn vele voorbeelden bekend van valse en van vervalste oorkonden en afschriften. Bepaalde oorkonden bleken bij nader onderzoek zelfs verzonnen, uiteraard met een goede bedoeling. Laten we even aannemen dat een monnik in Echternach rond 1200 (zeer) oude oorkonden voor zich heeft liggen en deze waarheidsgetrouw afschrijft. Hij leest daar dan verlatijnste plaatsnamen van 5 eeuwen eerder en kan waarschijnlijk niet echt zeker weten waar die vroeger lagen. De wereld is namelijk geweldig veranderd: de bevolking is enorm

■ ***Beeld van Willibrordus in Waalre (gemeentehuis).***

toegenomen en tal van dorpen en steden zijn ontstaan of beginnen te ontstaan. De geografische ontwikkelingen zijn amper bij te houden. Betrouwbare actuele kaarten bestaan nog niet, laat staan historische. De abdij is in een netwerk van relaties terecht gekomen in het gebied van "Taxandria" (een naam uit de Romeinse tijd). Allerlei abdijen worden daar gesticht. De monnik voegt bij namen van plaatsen toe "in pago Taxandria": gelegen in de streek/provincie Taxandria. Hij voegt iets toe wat naar zijn visie een verduidelijking is, maar deze verduidelijking kan best onjuist zijn en dus een onjuist aardrijkskundig beeld oproepen. En omdat alles met alles samenhangt worden een aantal oude berichten ondergebracht in een bepaalde streek die niet de juiste is of hoeft te zijn. Zo kan het gegaan zijn. En hoe meer men leest over oorkonden die slaan op de periode van voor het jaar 1000 deste sterker gaat men met deze mogelijke gang van zaken rekening houden. De meeste historici vinden tegenwoordig dat enkel een beschrijving vanuit de afschriften van oorkonden die te maken hebben met situaties in het eerste millenium niet meer te beschouwen is als een geldig bewijs. De naam Hezia bijvoorbeeld is van toepassing op tientallen plaatsen: in Luxemburg, in België, in Frankrijk en in Nederland. Vroeger dacht men nog dat er Heeze bij Leende mee bedoeld kon zijn.

Naderhand veronderstelde men De Hees bij Eersel. Veel historici eisen meer grond onder de voeten. Zij neigen ertoe om uit het aantoonbare feit dat een klooster of abdij eeuwen later (dan de jaren 700- 800) op een bepaalde plaats, bijvoorbeeld een van de Hezia's, goederen bezit en exploiteert, te concluderen dat daarmee de juiste plaats, bijvoorbeeld het ware Hezia, is gevonden. Het klooster blijkt dan bijvoorbeeld rond 1300 belastingen te innen bij de boeren.

Deze conclusie is echter niet geldig, omdat het vast staat dat vele goederen eeuwen later dan de tijd van de schenkers door een klooster of abdij opgeeist zijn en dat er dan al conflicten zijn over de rechtmatigheid van de claims. Zo verloor de abdij van Echternach geschillen met de graven van Holland. Ook is met zekerheid bekend dat rondreizende monniken opgeleid werden in de "claimkunde", wat aantoont dat ook toen de relaties tussen abdij en goederen meestal niet simpel en eenduidig waren. Oorkonden die slaan op de periode voor 1000 leveren over het algemeen waardevolle hypotheses op maar zelden of nooit voldoende bewijs. Er zijn verdere aanwijzingen nodig vanuit de archeologie, de taal- en naamkunde, de (historische) aardrijkskunde en de ruimtewetenschappen (bodemkunde en landschapskunde). Alleen een verbinding en combinatie van deze gegevens, via internationale samenwerkingsverbanden, leidt tot meer bewijs en tot meer zekerheid. Omdat de situatie rond 700-800 (nog) niet bewezen kan worden, geheel op vooronderstellingen berust (die op zichzelf natuurlijk erg belangrijk zijn), moeten andere vooronderstellingen met betrekking tot andere streken en plaatsen volledig en zonder reserves in onderzoek en discussie betrokken worden. Het is een wetenschappelijke dwaling en verarming om dat na te laten. Een nieuwe generatie wetenschappers die met het verleden bezig is, zit op deze toer of begint voor deze lijn te kiezen. De grote verandering in het denken over geschiedenisbeoefening kan men als volgt aangeven. Tot nu toe was het gedachtenpatroon vaak: we denken dat we wel weten wat waar is en daar willen we het op houden... totdat het tegendeel bewezen is. Het nieuwe denken is meer op bewijsvoering gericht: we weten eigenlijk niet wat toen de historische situatie was, daar willen we het juist niet bij houden en daarom zoeken we naar nieuwe wegen in onderzoek en discussie. Vooral wat betreft onderwerpen uit het eerste millenium van de Neder-landen (bijvoorbeeld : Willibrordus, Dorestad, Karel de Grote) biedt de nieuwe aanpak veel meer kans op succes. En binnen de reeks artikelen over Willibrorduskerken volgen over enige weken excursies naar onder meer Susteren, Echternach en Abbeville.

Reacties en documentatie: tel. 040-2016283, fax. 040-204861

De Driehoeksband
Personeelsblad van de gemeente Rijssen
December 1997

LEBUINUS, APOSTEL VAN DE IJSSELSTREEK?

In het kader van "Rijssen 750 jaar stad" werd in 1993 op het Schild een blijvend monument opgericht, bestaande uit 3 zuilen met daarop de belangrijkste data uit de geschiedenis van Rijssen. De datareeks begint met: "ca 770 - Lebuinus bouwt n keùrkske op t Skeeld". De volgende vermelding is: "1188 - t Register van n Graaf Van Dalen: 'item in parochia risnen' ". Tussen de 1e en de 2e vermelding zit een hiaat van ruim 4 eeuwen. Dat geeft te denken. En het is voor mij een reden om eens dieper in te gaan op de persoon Lebuinus.

Wie was Lebuinus?

Lebuinus is de gelatiniseerde naam van de 8e-eeuwse geloofsprediker Liafwin, wat "lieve vriend" betekent. Het geboortejaar van deze Angelsaksische prediker is onbekend. Op een gegeven moment (omstreeks 765) stak Lebuinus vanuit Engeland de Noordzee over om op het vasteland de heidenen tot het Christendom te bekeren. Hij begaf zich naar Utrecht, waar hij van abt Gregorius toestemming verkreeg om missiewerk te verrichten in de IJsselstreek. Allereerst bouwde hij een kerkje te Wilp, tegenover Deventer. Daarna waagde Lebuinus zich, in gezelschap van zijn landgenoot Marchelm (Marcellinus), over de IJssel en bouwde vlak bij de rivier een kerkje te Deventer. De IJssel vormde destijds de grens tussen de Franken en de Saksen. Met Deventer als thuisbasis trok Lebuinus verder oostwaarts om de heidense Saksen te bekeren. Als Angelsaks kon Lebuinus zich goed verstaanbaar maken bij zijn stamverwanten. De Saksen waren echter verstokte heidenen en ze verwoestten het kerkje te Deventer. Lebuinus gaf de moed echter niet op en herbouwde het kerkje. Lebuinus is vooral bekend door zijn tocht naar Merclo of Marklo. Daar was de centrale cultus- en vergaderplaats van de Saksen. Hij drong daar de vergadering van de Saksen binnen en riep: "Luistert! Luistert! Ik ben de bode van de almachtige God. Zijn gebod breng ik u Saksen!" Hij bezwoer de vergadering de goden en demonen der vaderen te verloochenen en zich te onderwerpen aan de God der Christenen. Zo niet, dan wachtte de Saksen onderwerping aan de machtige Karel de Grote. Het tumult was enorm, maar Lebuinus wist het vege lijf te redden. Uiteindelijk wist Karel de Grote de Saksen te onderwerpen. Om voor eens en altijd van dit steeds maar weer in opstand komende volk af te komen werden veel Saksen omgebracht en grote groepen werden gedeporteerd. Lebuinus overleed omstreeks het jaar 773 en werd begraven in zijn kerk te Deventer. Het exacte jaar van zijn overlijden is niet bekend, wel de datum: 12 november. Deze datum was voor Deventer en omgeving later een hoge feestdag. Na de dood van Lebuinus werd zijn kerk opnieuw door de Saksen verwoest. Nu werd de kerk echter herbouwd door de "opvolger" van Lebuinus, de prediker Ludger. In het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht wordt nog het zogenaamde evangelarium van Lebuinus bewaard. Dit evangelarium dateert echter uit de 11e eeuw en kan dus niets met Lebuinus te maken hebben.

De hiervoor weergegeven geschiedenis heb ik o.a. ontleend aan het boekje "Overijsselse biografieën deel I", waarin een hoofdstukje is gewijd aan Liafwin/Lebuinus. Het geeft de gangbare opvatting weer zoals die leeft in Nederland. Hier te lande heeft men lange tijd gedacht dat het Marklo van Lebuinus het Twentse Markelo was. Thans zijn de vaderlandse historici de mening toegedaan dat het gaat om het Duitse Marklo, gelegen aan de Wezer bij de Porta Westfalica (het punt waar de Wezer het Wezergebergte doorsnijdt), omdat daar de centrale cultus- en vergaderplaats van de Saksen zou hebben gelegen. Dat is redelijk ver uit de buurt. In de Overijsselse biografie van Lebuinus wordt de lange, gevaarlijke reis naar Marklo dan ook aangeduid als een stoutmoedig plan, een huzarenstuk. Ik ben in het bezit van een gedetailleerde atlas van Duitsland (ooit gekocht tijdens een personeelsreis naar Berlijn, waarbij wij ook de Porta Westfalica passeerden) en heb de Duitse plaats Marklo opgezocht. Het zal Marklohe zijn, inderdaad gelegen aan de Wezer. Echter niet bij de Porta Westfalica maar hemelsbreed 50 km ten noorden daarvan.

De vaderlandse historici kijken blijkbaar niet op een paar kilometertjes meer of minder.

In "Rijssen door de eeuwen heen" van Jaap Riemens is ook een hoofdstukje gewijd aan Lebuinus. Als in een roman weet Riemens te vertellen dat op een zeker moment Lebuinus tussen het huidige Holten en Markelo linksaf sloeg en via de Borkeld Rijssen bereikte, waar hij op het Schild een kerkje bouwde. Riemens kan zelfs verklaren waarom de kerk juist op het Schild werd gebouwd. Verder meldt Riemens dat de Saksen, op patrouille langs de Regge, het kerkje van Rijssen hebben verwoest, maar dat Ludger (net als in Deventer) zorgde voor een nieuwe kerk. Het verhaal van Riemens is natuurlijk pure fantasie. Dat geeft hij in een volgend hoofdstuk ook wel toe, wanneer hij schrijft dat van geen enkel Twents kerspel bekend is hoe oud het bij benadering is en dat de ouderdom van de Twentse parochies zich slechts laat raden.

Wellicht ten overvloede zij opgemerkt dat in de levensbeschrijvingen van Lebuinus nergens wordt vermeld dat hij een kerkje te Rijssen heeft gesticht. In de geschreven bronnen van vóór 1188 zult u de vermelding van Rijssen tevergeefs zoeken. Er van uitgaande dat Lebuinus in Twente heeft gepredikt neemt men echter klakkeloos aan dat hij dan ook wel een kerkje in Rijssen zal hebben gebouwd.

De dubbelganger van Lebuinus

Was de geschiedenis van Lebuinus tot nu toe al interessant (dat vind ik zelf althans, hopenlijk vindt u dat ook), het wordt nog interessanter als blijkt dat hij ook nog een dubbelganger had. Deze dubbelganger was Livinus, de patroon van het bisdom Gent, in Vlaanderen beter bekend als St. Lieven. In de levensbeschrijvingen van Lebuinus en Lieven komen zoveel precies dezelfde details voor, dat afdoende is bewezen dat beide heiligen één en dezelfde persoon zijn. Lebuinus (in veel bronnen Liafwinus genoemd) is taalkundig hetzelfde woord als Livinus en beide heiligen worden op 12 november gevierd. De St. Bavo van Gent bezit ook een evangelarium, toegeschreven aan St. Lieven.

Om de zaak nog ingewikkelder te maken: ook de Franse historici kennen Lebuinus. Zij plaatsen hem onder de naam Saint Liévin in Noord-Frankrijk. Volgens de Fransen is Liévin vanuit Engeland aangekomen te Wissant, dat ligt op de kust van Het Kanaal tussen Calais en Boulogne. Nadat hij zich enige tijd te Pont-de-Briques (5 km van Boulogne) had opgehouden ging hij naar Renty op 5 km ten zuiden van Merck-Saint-Liévin, waar hij zich vestigde. Te Merck-Saint-Liévin localiseren de Fransen het Marklo, waar Lebuinus de vergadering der Saksen binnenviel (hij hoefde dus helemaal niet zo ver te reizen). Omdat hij in deze streek te maken kreeg met tegenwerking en vervolging, vestigde Lebuinus zich te Sinte-Lievens-Essche in de omgeving van Gent. En daar laten de Franse historici Lebuinus de marteldood sterven (in de kerkelijke liturgie wordt Lebuinus echter geen martelaar genoemd). Zijn lichaam werd overgebracht naar Sinte-Lievens-Houthem, ook vlakbij Gent. Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat de kerk van deze plaats nog delen bevat uit de 7e of 8e eeuw. Deze kerk bestond dus daadwerkelijk ten tijde van Lebuinus. Op korte afstand van deze kerk ligt ook nog een kapel, die aan St. Lieven is gewijd en als bedevaartsplaats bekend is. In het jaar 842 heeft Theodorus, bisschop van Kamerijk (Cambrai) te Sinte-Lievens-Houthem de relieken van Lebuinus "verheven" (de relieken werden uit het graf gehaald en op het altaar tentoongesteld, wat gelijk stond met een officiële heiligverklaring). Vanuit Sinte-Lievens-Houthem werden de relieken in 1007 overgebracht naar Gent en in 1020 door de St. Baafsabdij overgenomen.

Lebuinus, Lieven en Liévin zijn dus één en dezelfde persoon. Dit roept de vraag op welke Lebuinus nu de echte, historische figuur is. Volgens de Nederlandse historici is dit (uiteraard) de Lebuinus van Deventer en wordt de Frans/Belgische St. Lieven als een legendarische doublure beschouwd. Volgens de Nederlandse archivaris Albert Delahaye (1915-1987) ligt de zaak echter precies andersom.

De opvattingen van Delahaye

Toen wijlen Albert Delahaye werkzaam was te Nijmegen, ontstonden bij hem twijfels omtrent de gangbare geschiedenis van die plaats, met name wat betreft de beweerde aanwezigheid aldaar van (het paleis van) Karel de Grote. Hij kwam er achter dat Franse historici bepaalde teksten over de Noormannen met het grootste gemak plaatsen te Noyon, terwijl de Duitse en Nederlandse historici zonder blikken of blozen dezelfde gebeurtenissen op hetzelfde tijdstip toeschrijven aan Nijmegen. Deze historische verwarring was voor Delahaye aanleiding de zaak tot op de bodem uit te zoeken. Zijn invalshoek was de historische geografie. Daarbij hanteerde hij het principe dat men het eerdere niet moet proberen af te leiden uit het latere.

Daarom onderzocht hij de meest authentieke bronnen en analyseerde die, daarbij zorgvuldig vermijdend ze te interpreteren vanuit het heden. Zo raakte Delahaye ervan overtuigd dat er iets grondig mis is met onze hele oudste vaderlandse geschiedenis vanaf de Romeinen tot ongeveer de 10e eeuw. Personen, plaatsen en gebeurtenissen uit die tijd (bijvoorbeeld de Bataven, Karel de Grote, Willibrord, Bonifatius, Traiectum, Dorestad, Noviomagus en de invallen der Noormannen) dienen niet in ons land maar in Noord-Frankrijk te worden gelocaliseerd. Derhalve moet onze oudste vaderlandse geschiedenis worden herschreven.

Hoe is het mogelijk dat deze historische verwarring heeft kunnen ontstaan? Daarvoor zijn een aantal oorzaken.

- Onze geschiedschrijving van de vroege middeleeuwen is gebaseerd op foutieve interpretaties van oude historische bronnen, met name van de klassieke Romeinse schrijvers en historisch-geografische bronnen als bijvoorbeeld de Peutingerkaart (een oude Romeinse wegenkaart) en het werk van Ptolemeus. Zo had bijvoorbeeld het Germania van Tacitus niets te maken met Duitsland, maar betrof het een streek in Noord-Frankrijk en België. De Rhenus (een algemene riviernaam) moet ook niet worden opgevat als de Rijn, maar als de Schelde. Uit de bronnen komt naar voren dat de Saksen (en de Fresones/Friezen) al in de Romeinse tijd op de Noord-Franse kust woonden.

Deze kust stond bij de Romeinen bekend als de Litus Saxonicum (Saksische kust: de Saksen woonden tot in de tijd van Karel de Grote vanaf Boulogne ver landinwaarts). Karel de Grote, die zijn residentie had te Noyon (Noviomagus), hoefde dus helemaal geen verre veldtochten naar Duitsland te ondernemen om de Saksen te verslaan. Na hun onderwerping werden de Saksen door Karel gedeporteerd naar andere streken (Nederland, Duitsland).

- De historisch-geografische misvattingen zijn mede in de hand gewerkt doordat men niet in de gaten had dat in de oude Latijnse teksten een zogenaamde westoriëntatie (eigenlijk noordwestoriëntatie) wordt aangehouden. Als in de klassieke of vroegmiddeleeuwse bronnen sprake is van het noorden, dan wordt daarmee niet "ons" noorden bedoeld, maar het gehele gedeelte van de windroos tussen het noorden en het westen. Dit betekent dat iets wat volgens een oude akte noordwaarts ligt in het uiterste geval zelfs in het westen kan liggen. Een mooi voorbeeld van de gevolgen van de westoriëntatie zien we bij onze Ooster- en Westerschelde, die toch eigenlijk Noorder- en Zuiderschelde hadden moeten heten. Als u de landkaart ongeveer een kwartslag met de klok meedraait (zodat het noordwesten het noorden wordt), dan ziet u echter dat de namen kloppen.

- Een andere oorzaak van de misvattingen is gelegen in het negeren van de vele doublures die er zijn tussen Noord-Franse en Nederlands/Duitse geografische namen.

Als voorbeelden kunnen worden genoemd de plaatsen Bremia en Hammaburg (het huidige Franse Brêmes en Hames-Boucres) die in Duitsland werden tot Bremen en Hamburg en de rivieren Albis en Amisia (de huidige Franse rivieren de Aa en de Hem) die in Duitsland werden tot Elbe en Eems. Deze doublures zijn ontstaan als gevolg van volksverhuizingen. Het is een bekend verschijnsel dat volkeren bij hun verhuizing naar elders hun oorspronkelijke plaats- en riviernamen meenemen en hergebruiken. Met volksverhuizingen doelt Delahaye niet op de min of meer door de historici geconstrueerde "grote volksverhuizingen" uit de 4e-6e eeuw, tijdens welke bijvoorbeeld de Saksen zich vanuit Sleeswijk-Holstein naar onze streken zouden hebben laten zakken.

Deze volksverhuizingen uit de "donkere eeuwen" zijn volgens Delahaye zwaar overtrokken en ook niet juist. De ware volksverhuizingen voltrokken zich volgens hem pas tussen de 8e en 11e eeuw, en dan niet van het noorden naar het zuiden maar vanuit het zuiden naar het noordoosten. Oorzaken van de volksverhuizingen waren de migratiepolitiek van Karel de Grote (deportatie van de Saksen) en de invallen der Noormannen op de Noord-Franse kusten.
- De vaderlandse historici houden ook onvoldoende rekening met de transgressies en regressies (stijgingen en dalingen van de zeespiegel), die zich in verschillende fasen hebben voorgedaan tussen de 3e en 10e eeuw. Door de zogenaamde Duinkerke-transgressies lagen grote gedeelten van het laagland van Nederland en Duitsland (al dan niet permanent) onder water of natte veenlagen. Dijken of Deltawerken waren er toen nog niet. Nederland was voor een groot deel onbewoonbaar, wat wordt bevestigd door de archeologie, want de vondsten uit deze periode zijn opvallend schaars in vergelijking met andere perioden. Vanuit archeologisch standpunt is deze periode grotendeels een zwart gat. Zo heeft men in Utrecht, ondanks verwoede pogingen, nooit sporen van Willibrord's kerkje kunnen vinden. Het oudste kerkje dat men onder het Domplein heeft teruggevonden dateert uit de 10e eeuw (de eeuw dat Utrecht weer "boven water komt"). En in Nijmegen heeft men nog nooit iets uit de tijd van Karel de Grote gevonden ("Karel's" Valkhof is gebouwd door Frederik Barbarossa in het midden van de 12e eeuw!). De transgressies waren ook de reden dat de Romeinen omstreeks het midden van de 3e eeuw uit ons land verdwenen (ze kregen last van natte voeten, invallen van barbaren waren helemaal niet nodig). De Romeinen trokken zich terug op de Limes Germanicus (noordgrens van hun rijk), die zich bevond in Noord-Frankrijk tussen Boulogne en Straatsburg wat ongeveer overeenkomt met de Romaans-Germaanse taalgrens. Voor Delahaye vormden de transgressies een bijkomend argument, voor onze vaderlandse geschiedenis is het echter een factor van groot belang. Men kan toch geen historische gebeurtenis situeren op een stuk grond dat onder water verdwenen was?

Toen door de regressies geleidelijk aan grote stukken van Nederland en Duitsland weer/meer bewoonbaar werden, was dit een ideale streek om te ontginnen voor de (gedeporteerde) Saksen en de andere volken uit Noord-Frankrijk (zoals de Friezen) die moesten vluchten voor de Noormannen.
- De Noormannen lieten bij hun invallen ook de kloosters in Noord-Frankrijk niet ongemoeid. Ook de kloosterlingen vluchtten dus, maar wel met medeneming van hun archieven. Elders werden nieuwe kloosters gesticht, die echter hun oude naam behielden (zo nam bijvoorbeeld het kloster van Weretha bij Calais zijn naam mee naar Duitsland, waar het werd "verduitst" tot Werden). Dit is de reden dat veel van oorsprong Franse kronieken in Duitse kloosters zijn terecht gekomen. Later realiseerde men zich niet meer de Franse oorsprong van de akten, maar men herkende wel veel Nederlandse en Duitse namen, zonder hierbij in de gaten te hebben dat het om doublures ging. Past men de oude akten op de verkeerde streek toe, dan moet men vroeg of laat vastlopen. Zeer veel plaatsen uit oude akten heeft men dan ook nooit kunnen terugvinden in Nederland. Delahaye wijst ze zonder moeite aan in Noord-Frankrijk. In de juiste streek presenteren de namen zich vanzelf.

Delahaye heeft zijn hele leven gewijd aan het bestrijden van de historische mythen die in ons land leven. Hij ondervond daarbij veel tegenstand. Er staan immers grote belangen op het spel (reputaties van geleerden, het imago van Nijmegen als Keizer Karel- stad en niet te vergeten de toeristenindustrie). Het werk van Delahaye vindt echter geleidelijk aan steeds meer ingang, mede dankzij de naar hem genoemde stichting die zich ten doel stelt het gedachtengoed van Delahaye uit te dragen.

Terug naar Lebuinus

Gelet op het vorenstaande zal het geen verbazing wekken dat de Lebuinus van Deventer volgens Delahaye ook een mythe is, een doublure van de historische Lebuinus uit Noord-Frankrijk en België.

Laten we eens zien hoe Delahaye de meest authentieke akten over Lebuinus interpreteert:
- "Bij zijn aankomst op het vaste land begaf Lebuinus zich eerst naar de priester Gregorius, die toen in de burcht van Traiectum verbleef dat met een oude naam Wiltenburch heette, waar deze priester de plaats van bisschop bekleedde". Traiectum is niet Utrecht, maar het Noord-Franse Tournehem (tussen Boulogne en St. Omaars), gelegen aan het riviertje de Hem op een kruispunt van Romeinse wegen. Op de oversteekplaats in de Hem liggen de steenblokken van de Romeinse weg nog in het water.

- "Lebuinus kwam naar het vasteland om het geloof te verkondigen in de gebieden van de Franken en Saksen bij de rivier de Isla". Bij Lebuinus draait alles om de juiste plaats van Saxonia en de rivier de Isla. Zoals we hierboven hebben gezien woonden de Saksen ten tijde van Lebuinus nog in Noord-Frankrijk. De Isla is de rivier die in Frankrijk de Lys en in Vlaanderen de Leie heet. Het land van de Lys komt in oude bronnen ook voor als Insula of Isel en is in heel wat teksten te volgen in zodanig verband dat onmogelijk aan de Nederlandse IJsselstreek kan worden gedacht. De Nederlandse IJssel is een doublure.
- "De Christenen die daar woonden, bouwden hem eerst een kerk in het westelijk deel bij de plaats Wilpa of Huilpa en daarna een kerk en een huis op de oostelijke oever van de daar voorbij stromende rivier de Isla". Wilpa of Huilpa is niet het tegenover Deventer gelegen Wilp, maar het 10 km ten noordoosten van Atrecht (aan de zuidgrens van het Lys-gebied) gelegen Oppy, in regionale bronnen ook bekend als Wilpa, Wulpa, Vulpi, Ulpi en nog andere vormen. Deze tekst lijkt onze IJssel op het lijf geschreven. Houden we echter rekening met de westoriëntatie, dan blijkt uit deze tekst onmiskenbaar dat Lebuinus vanuit Oppy bij Atrecht zijn werkterrein metterwoon heeft verlegd naar het gebied van de Leie in Belgisch Vlaanderen.

- "De Saxones kwamen eenmaal per jaar bijeen in een algemene vergadering op een plaats die Marklo heet bij de rivier de Wisura". Hier viel Lebuinus onverwacht de vergadering binnen. Marklo is niet het Twentse Markelo en nog minder het Duitse Markelo aan de Wezer. De juiste plaats is Merck-Saint-Liévin (16 km ten zuidwesten van St. Omaars) waar de naam van de heilige vandaag nog in de plaatsnaam prijkt. Het optreden van Lebuinus heeft dus blijkbaar wel indruk gemaakt. Wisura of Wiseria is een rivieraanduiding, die ook meermalen gebruikt is voor de Lys. Merck-Saint-Liévin ligt ongeveer 5 km van de Lys. De Duitse Wezer is een doublure.
- In het oudste Vita (levensverhaal) van Lebuinus komt Daventre, Daventria of Deventer nergens voor. Ook dit is een bewijs dat de traditie van Lebuinus van Deventer op een legende berust. De traditie is pas ná dit Vita naar de IJsselstreek getrokken. Overigens bestond er ook in Noord-Frankrijk een Daventria, het huidige Desvres.
- Tussen 940 en 978 werd een Vita van Lebuinus geschreven door Hucbald, een monnik van Gent. Bisschop Balderik van Utrecht, in wiens opdracht dit Vita werd geschreven, richtte zich niet voor niets tot Gent. Hier verwachtte hij immers de meest authentieke gegevens te zullen krijgen.
- De oudste teksten zijn het betrouwbaarst. In latere bewerkingen van het leven van Lebuinus komen meer legenden/wonderen voor. Zo wordt in een (laat) Vita van Ludger verhaald dat Ludger in Deventer op het graf van Lebuinus een kerk wilde bouwen. Een vroegere kerk uit de tijd van Lebuinus was door de Saksen verwoest. Ludger kon het graf van zijn voorganger echter niet vinden, waarop Lebuinus hem in een droom openbaarde dat hij de bedeplaats moest oprichten aan de zuidzijde van de in aanbouw zijnde kerk. Dat was de juiste plaats. Dit wonderverhaal is geschreven in een tijd dat de mening al had postgevat dat Lebuinus en Ludger in de IJsselstreek gearbeid hadden. De schrijver wist echter heel goed dat het lichaam van Lebuinus niet in Deventer te vinden was. Dit belangrijke feit, dat hij blijkbaar maar moeilijk kon verwerken, verdoezelde hij achter een verdichtsel en een wonder.

Lebuinus openbaarde ook niet zijn graf, maar wees slechts aan waar Ludger de kapel moest bouwen. De schrijver durfde blijkbaar geen klare leugen neer te zetten. Delahaye constateert hierbij dat het gruwzaam is om te moeten vaststellen, hoe dikwijls God, de Voorzienigheid en de wonderdadige krachten van het geloof zijn misbruikt bij zulke manipulaties in historische zaken.

Verder wijst Delahaye er op dat naast Merck-Saint-Liévin, Sinte-Lievens-Essche en Sinte-Lievens-Houthem er in Vlaanderen en Noord-Frankrijk nog verschillende andere relicten van Lebuinus zijn aan te wijzen. Lebuinus werd vereerd in de bisdommen van Kamerijk, Atrecht, Boulogne, St. Omaars en Amiens. Zijn feest is op de kalender van St. Omaars vermeld. In het dorp Rumaucourt in het bisdom Atrecht bestond een broederschap ter ere van St. Liévin, wier kapel door de wijde omgeving als bedevaartplaats werd gebruikt. In het jaar 1495 is in Atrecht een broederschap ter ere van de heilige gesticht. Nog wordt St. Liévin in deze streken aangeroepen om de gunst van een zalige dood. De kerk van Aire-sur-la-Lys (Isla!) in Artois bezit een reliek van Lebuinus, bestaande uit een deel van zijn doodskleed. Andere reliekhouders van Lebuinus bevinden zich in de kerken te Socx en te Beaufort. In de litanie van Marchiennes (opgesteld omstreeks het jaar 1000) komt de belijder Lebuinus voor. In het kanton Lens ligt de plaats Liévin, naar alle waarschijnlijkheid ook naar de heilige genoemd.

Delahaye concludeert dat het terecht verwondering mag wekken, dat de apostel van de Nederlandse IJsselstreek zo'n sterk verbreide cultus had in Noord-Frankrijk en Vlaanderen, terwijl zijn documentatie in de zogenaamde eigen streek er maar povertjes bijstaat. Het voornaamste bestanddeel daarvan, zijn zogenaamde zetelstad Deventer, is zelfs een valse toevoeging. Volgens Delahaye is de historische waarheid dat Lebuinus in Frankrijk bij de Lys en verder in Vlaanderen bij de Leie heeft gepredikt. De beweerde aanwezigheid van Lebuinus in Deventer is volkomen legendarisch.

Ten slotte

In het boek "Verborgen steden, stadsarcheologie in Nederland" is ook een hoofdstuk gewijd aan Deventer. Sedert 1948 doet de ROB (Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek) daar met wisselende frequentie onderzoek. Een mooie kans kreeg de ROB begin jaren 60, toen de Grote of Lebuinuskerk werd gerestaureerd. Bij deze restauratie zijn ook resten aangetroffen van een oudere, 11e-eeuwse kerk. De auteur vermeldt dan dat het wel opvallend is dat geen sporen van nóg oudere kerken zijn aangetroffen. Ongetwijfeld had men gehoopt de resten terug te vinden van de kerkjes van Lebuinus en Ludger. Het hoeft echter helemaal niet vreemd te zijn dat men daarvan niets heeft teruggevonden. Als Lebuinus en Ludger nooit in Deventer zijn geweest, zal men daar ook hun kerkjes niet kunnen terugvinden.

Aan het eind van dit verhaal keren we terug naar het monument en het kerkje op het Schild in Rijssen. Zou dit kerkje nou echt door Lebuinus zijn gebouwd? U mag zelf het antwoord geven. Ik denk er in elk geval het mijne van.

Rijssen, oktober 1997,
Jan Smalbrugge.

Romeinse mijlpalen van Nijmegen tot zee

Door onze verslaggever

ZALTBOMMEL – Galeriehouder en classicus Jan van der Meer uit Zaltbommel geeft zijn droom – een cultuurhistorische route langs Romeinse hoofdwegen – niet op.

Een nieuwe strategie is aangekondigd, nadat een eerste poging begin vorig jaar mislukte. De bedoeling was toen om in de Bommelerwaard alvast een deel van de route aan te leggen. Een route die gebaseerd is op de zogeheten Peutinger-kaart, zeg maar een Romeinse reiskaart. Die loopt vanaf Nijmegen via een noordelijke en een zuidelijke route naar Katwijk aan Zee.

De meeste gemeenten reageerden destijds zoals bijvoorbeeld Druten deed. „Een prima initiatief", werd daar gezegd, „maar eerst moet er een concreet plan komen want we geven geen blanco cheque af."

Van der Meer, die inmiddels een stichting Romeinse Route heeft opgericht, wil daarom binnenkort om tafel met de provincies Zuid-Holland, Gelderland, Brabant en Limburg.

Ook instanties als de ANWB, VVV en gemeenten worden opnieuw benaderd. Daar moet dan een definitief plan uitrollen dat wel kans maakt bij verschillende fondsen en geldschieters.

Zeker is dat Van der Meer afstapt van het oorspronkelijke plan om de route op te laten nemen in dagtochten en fietsroutes.

Ook is duidelijk dat het plaatsen van Romeinse mijlpalen langs de route een onderdeel wordt van de nieuwe aanpak. De palen komen om de 2,2 kilometer te staan. Die afstand is gelijk aan de gallische mijl of millia (duizend stappen) zoals die destijds in gebruik was. Om de elf kilometer zou bovendien een mijlpaal moeten komen van de hand van een kunstenaar. In totaal zouden er 45 van dergelijke kunstmijlpalen gemaakt kunnen worden.

Wanneer de eerste mijlpaal de grond in gaat, is nog afhankelijk van de medewerking van alle instanties.

En tot nu toe, zo heeft Van der Meer ondervonden, malen de meeste (ambtelijke) molens traag. Toch geeft hij de moed niet op: „De route komt er."

De Gelderlander 13/6/1998

Romeinse mijlpalen

Galeriehouder en classicus Jan van der Meer uit Zaltbommel volhardt nog steeds in zijn poging om Nederland op te sieren met mijlpalen van Nijmegen tot Katwijk aan Zee (De Gelderlander 13 juni). Om de vijf mijlen (11 km) zou er dan bovendien een kunstmijlpaal moeten komen.

De verschillende instanties zoals ANWB, VVV en vele gemeenten zijn kennelijk toch wat argwanend geworden om met de mijlpalen van Jan van der Meer in zee te gaan.

'De route komt er' is zijn lijfspreuk geworden maar de grote vraag is over welke route Van der Meer het heeft. Hij beroept zich bij zijn plannen op de zogenaamde Peutinger-kaart, een oude Romeinse wegenkaart van eind 4e eeuw. De Romeinen waren toen al minstens 100 jaar uit Nederland verdwenen, omdat ons land door de transgressies van de zee voor een groot gedeelte onbewoonbaar was geworden.

De wegen op de Peutinger-kaart kunnen dan ook onmogelijk op Nederland van toepassing zijn. Ik kan de heer Van der Meer adviseren de vele publicaties van Albert Delahaye eens ter hand te nemen. Als adjunct-archivaris van de gemeente Nijmegen heeft Delahaye in deze krant reeds meer dan veertig jaar geleden vele artikelen gepubliceerd over onze vroegmiddeleeuwse historie, die in werkelijkheid een geschiedenis van Frans-Vlaanderen blijkt te zijn. Daar lagen de tientallen wegen die op de Peutinger-kaart zijn weergegeven, daar lag Noviomagus (Noyon), daar lag het stamland van de Bataven (Béthune).

In de recent postuum verschenen tweedelige publicatie van Albert Delahaye over de Peutinger-kaart wordt alles haarfijn uit de doeken gedaan.

Wanneer Van der Meer binnenkort met een aantal provincies om de tafel gaat zitten om de plannen van de onlangs door hem opgerichte Stichting Romeinse Route uit te werken, dan dienen de gesprekspartners te weten in welke bodemloze historische put ze hun tijd, geld en energie steken.

Er is met name in Nijmegen al zoveel geschiedvervalsing gepleegd door Karel de Grote daar ten tonele te voeren, terwijl zijn paleis 400 km zuidelijker (Noyon) stond, dat het aanleggen van een reeks dure mijlpalen, honderden kilometers ten noorden van de authentieke Romeinse wegen, opnieuw een kostbare grap is.

A. Jochems, Bavel

De Gelderlander 24/6/1998

A. Maas

ENKELE UITGEVONDEN MIDDEL-EEUWEN

In het AD-Bulletin van oktober 1997 vatte ik een boek van Dr. Heribert Illig " **Das Erfundene Mittelalter**" (1997,2) samen. Er kwam een tiental inhoudelijke reacties op dit artikel, voornamelijk met betrekking tot 2 punten:

1. Is dit (niet) een absurde fantasterij? Doet die het werk van Delahaye (dus) niet meer kwaad dan goed?
2. Wat is nu precies de relatie met Delahaye's werk?

Het boek van Illig heeft in Duitsland een stevige "media-hype" veroorzaakt, maar die heeft verder weinig inhoudelijke betekenis gehad. In het Duitse tijdschrift **Ethik und Sozialwissenschaften** (EuS) verscheen ongeveer een jaar geleden een "door wetenschappers gevoerde discussie" over Illigs hypothese. Ik zeg het met opzet zo, want een **wetenschappelijke discussie** is wel wat teveel eer voor een overigens buitengewoon boeiend geheel van debatten. De discussie is als volgt gestructureerd:

1. Illig presenteert een aantal vragen die zijn hypothese in de kern raken. Ik vat deze vraagstellingen zo dadelijk even samen.
2. Dan volgen daar de reacties op van de volgende personen:
   - Prof. Dr. Gerd Althoff, historicus
   - Prof. Dr. Werner Bergmann, historicus
   - Prof. Dr. Michael Borgolte, historicus (leerstoel M.E.)
   - PD Dr. Helmut Flachenecker, historicus
   - Prof. Drs. Gunnar Heinsohn, xenophobie und genocideforschung
   - Prof. Dr. Theo Kölzer, historische hulpwetenschappen en en archiefkunde
   - Prof. Dietrich Lohrmann, historicus
   - Prof. Dr. Jan van der Meulen, architectuur-historicus
   - Prof. Dr. Wolfhard Schlosser, astronoom.

   Er waren veel meer ter zake deskundig geachte personen uitgenodigd maar die hebben niet gereageerd, waarschijnlijk niet altijd uit tijdgebrek, zegt Illig in zijn repliek. Een interessant psychologisch vraagstuk: wat zijn argumenten en rationalisaties om niet te reageren? Een aardig thema in een Albert Delahaye-biografie. Genoemde 9 personen verdienen in dit opzicht waardering: ze doen mee en steken hun nek uit. Hulde.
3. De repliek van Illig.

Ad 1. Illigs vragen

De hypothese van Illig stelt dat de periode 600- 900 waarschijnlijk een fictieve tijd is. Het gaat om een periode die achteraf vol-gedacht is. Een gehistoriseerde periode. Er is in de periode na 900 iets gebeurd in de jarentelling (kalenders en kalenderhervormingen) in de West-Europese, Byzantijnse, Joodse, Arabische culturen en de interactie daartussen. Er is creatie van voorgeschiedenis, vooral door de Duitse en Byzantijnse keizers. Deze hypothese maakt Illig bespreekbaar door met zo concreet mogelijke vragen te komen. Zoals: kan de bouw van de Akense pfaltskerk architectonisch en archeologisch gedateerd worden rond 800? Hoe kan het dat er pas rond 1200 een Karel de Grote-cultus in en om Aken ontstaan is? Hoe moeten anachronismen (bijvoorbeeld wetenschappelijke bevindin-

gen die pas eeuwen later mogelijk zijn) verklaard worden in de rijksannalen of in de geschriften van Beda? Wat te denken van de talrijke tegenspraken tussen schriftelijke bronnen en materiële substraten? Liet Gregorius X111 anno 1582 met opzet drie dagen te weinig corrigeren om kalender en astronomie weer in hetzelfde spoor te krijgen?

De reacties op de hypothese van Illig

Afgezien van een onwaardige reactie van Kölzer, die klaarblijkelijk het belang van zijn kritische uitgave van de Merovingische oorkonden, in gevaar meent te zien komen, hebben de andere hoogleraren terzake gereageerd. Het is niet doenlijk om deze betogen hier nu samen te vatten, omdat hun betogen al uiterst gecomprimeerd zijn, maar wel wil ik een indruk geven van mijn studie-ervaringen:

- slechts een enkeling kiest partij voor de hypothese van Illig (namelijk Heinsohn, en dat wil niet zeggen dat Illig het "dus" met H. eens is) en de anderen bestrijden Illigs opvattingen. Het gekke is echter dat ik bij het lezen van die bestrijdingen vaak dacht: "Ja maar, wat zegt dat nu tegen de hypothese?" Sterker nog: allerlei bestrijdingspassages vond ik eerder werken in het voordeel van Illigs hypothese. (Degenen die niet reageren hebben dus ergens wel gelijk).
- de stijl van een aantal scribenten is nogal eens bedenkelijk defensief: er is dan verontwaardiging en droefheid omdat er een nieuw paradigma is. En dus zijn enkele participanten weinig gericht op nuchtere en zakelijke argumentatie: ze tonen weinig lenigheid en sportiviteit t.a.v. een wetenschappelijk vraagstuk. Op sommige momenten worden t.a.v. Illig intellectuele en morele zaken verward, en dat is wel erg duidelijk en ook laakbaar. Onbedoeld tonen overigens ook de bestrijders aan dat de hypothese niet weg te lachen is en weg te honen blijkt.
- ik schaar me niet achter degenen die het gelijk van Illig gaan bepleiten (doe ik trouwens t.a.v. Delahaye ook niet) , want daarvoor zitten er weer teveel vraagpunten aan de hypothese vast. Ik ben wel overtuigd van het belang van de inbreng van Illig om de wetenschappen van het verleden verder te brengen (idem dito Delahaye) en dat hij dus een volwaardige plaats in de wetenschappelijke discours dient te hebben. Maar wat heb ik vaak het volgende gedacht: wat zijn we nog ver af van een interdisciplinair interacterende beoefening van wetenschappen die het verleden betreffen. We staan voor de opgave om met een nieuw methodologisch denken te komen. Het moet anders. Zo komen we er nooit.

De repliek van Illig

De uitvoerige (en toch beknopt gehouden) thematische repliek van Illig is waardig , wel terzake en hard, en het staat voor mij vast dat hij niet het onderspit delft en met allerlei trucs gezichtsverlies en een "af-tocht" moet voorkomen. Niets daarvan. De eindbalans voor mij is: een gewaagde hypothese die het inzicht in en de kennis van de vroege Middeleeuwen , **of Illig nu feitelijk (grotendeels) gelijk zal blijken te hebben of niet**, de komende decennia aanzienlijk zal verdiepen. Als

onze kwaliteitskrant NRC dan ook een aantal maanden geleden meldde dat Illigs hypothese in de Duitse reacties op zijn boek is weerlegd (zie ADB mei 1998), dan moeten we dat maar meteen vergeten, want het is gewoon niet waar.

Delahaye

Het werk van Delahaye waardeer ik hetzelfde als dat van Illig. Het jaagt een nieuwe benadering aan. En dat lukt alleen maar als dat werk veel voorstelt. Het boycotten en doodzwijgen is te verwachten, maar m.i. moreel inferieur en wetenschappelijk een verarming. Nodig is ruimheid in de context of discovery, gekoppeld aan een methodologie die via zo objectief mogelijke beslissingscriteria gericht is op bewijsvoering. Historische wetenschappen hebben niet tot taak om de politiek te dienen of de commercie of om reputaties van collega's en beroepsgenoten te beschermen (een weerlegde theorie kan wetenschappelijk zeer waardevol zijn) of "om het veronderderstelde verleden te behouden en waar te maken", maar om steeds dichter bij waarheid te komen. En als men niet gelooft dat deze er is of dat deze te vinden is, dan moet men deze wetenschappen opheffen en onderbrengen bij literatuur, mijnbouw en sociologie (om maar een en ander te noemen). Ik vind het zeer bijzonder dat in dit bulletin een aantal mensen juist in deze methodologische richting denken (R. van Veen , H. Compaan en W. Bruijnesteijn van Coppenraet). Dat is een gunstige ontwikkeling. Delahaye draagt evenals Illig sterk bij aan een nieuwe wetenschappelijke benadering van een bepaalde periode uit het verleden, met name vooral de vroege Middeleeuwen. Dat komt omdat hun werk een geweldige indruk maakt op de eerlijke onderzoeker. Zoveel gezocht en gevonden en zoveel energie om daar een samenhangende hypothese van te maken. Ook achter veel hoon, verdachtmaking en terreur, boycot en doodzwijgen schuilt goed verborgen een zekere bewondering. Pas via een nieuwe methodologie van bewijzen, d.w.z. een methodologie van het vaststellen van graden van waarschijnlijkheid tot en met zekerheid, komen we er geleidelijk aan achter op welke inhoudelijke punten Delahaye het gelijk meer of minder aan zijn kant heeft of ook (helemaal) niet.
Inhoudelijk komen de opvattingen van Illig en Delahaye samen op een gemeenschappelijk terrein van onderzoek (zeg maar van het eerste millennium, vooral de na-Romeinse tijd). Ook Delahaye heeft veel teksten-onderzoek gedaan naar Karel de Grote. Delahaye ging niet zo ver dat hij de Karel de Grote-teksten interpreteerde als achterafconstructies die niet een werkelijke historische tijd betreffen. Wel was hij zeer kritisch ten aanzien van deze teksten (en op dit punt komen Illig en Delahaye dicht bij elkaar) maar dat kwam omdat hij veronderstelde dat ze vervalsingen en verkeerde belichtingen bevatten van voornamelijk de geografische situatie. De traditie lokaliseerde de gebeurtenissen in Frankrijk en ook in Duitsland, terwijl Delahaye vooral Noord-(West)-Frankrijk postuleerde. Daarmee hangt samen de vraag of de Renus gewoon (ongeveer) de huidige Rijn is of dat we vooral ook aan de Schelde moeten denken. Ondermeer de heer C. Koreman uit Bemmel is jarenlang bezig geweest met het nauwkeurig lokaliseren van de veldtochten van Karel de Grote en zijn verblijfplaatsen. De uiteindelijke analyse levert op dat er zowel in de klassieke opvatting als

in die van Delahaye grote ongerijmdheden zitten en dat er nog niet een eindoordeel is te geven. Opvallend bij Delahaye is wel dat hij de locatie "Worms" uit zijn overwegingen weert. En dat is dan een punt dat aandacht verdient. We kunnen het hem niet meer vragen.

Perspectief

Ik heb eerder in het AD-Bulletin aangekondigd dat ik graag een boek zou schrijven over het geschiedenisonderwijs tegen de achtergronden van de onzekerheden in onze wetenschap van het verleden. Hoe moet het onderwijs met die inhoudelijke onzekerheden en dilemma's pedagogisch en onderwijskundig goed omgaan? Mijn ambitie is inmiddels verruimd. Ik heb besloten en ben ook aan het werk gegaan om een boek te schrijven over de **methoden** van werken om tot beter inzicht en meer onderbouwde kennis te komen over de Lage Landen in het eerste millennium.
Op dat vlak zoek ik contact en samenwerking met lezers van dit bulletin.
Ik ben van mening dat vanuit de intentie die ik in dit artikel aangeef het relevante werk van Delahaye in bredere kring beschikbaar moet zijn: we willen alles weten omtrent zijn benadering en de uitkomsten daarvan. De vraag naar "het gelijk" is van een andere orde. Het is legitiem dat de overheid deze distributie van informatie zou bevorderen, omdat duidelijk genoeg aangetoond is dat het om een bestand gaat dat de aandacht waard is. Er moeten hoe dan ook meer middelen komen. Verder wordt het naar mijn mening tijd dat er op basis van vele documenten een biografie van Delahaye verschijnt, met daarin vooral een rapportage over de ontspoorde discussie, zoals Compaan zeer treffend en terecht stelt.

Literatuur

Het boek "Das Erfundene Mittelalter" en (een kopie) van de discussie in "Ethik und Sozialwissenschaften" (1997, Heft 4) kan men het beste bestellen bij de uitgeverij van Heribert Illig: Mantis Verlag, Lenbachstrasse 2 a, D-82166 Grafelfing, Duitsland. Telefoon 0049 89878806. Fax 0049 87139139.
Ook kunt u daar afleveringen bestellen van het tijdschrift "Zeitensprünge". In het eerste nummer van 1998 (blz. 130 - 133) blikt Illig terug op de discussie in EuS.

A.C.Maas,
Bruggerhuizen 2
5595 XA Heeze-Leende
Tel. 040 - 2016283
Fax. 040 - 2076024
E-mail: MAASTRAC @ WXS.NL

TENTOONSTELLING

De geschiedenis op zijn kop

Vanaf 5 juni loopt in de hal van de bibliotheek van Wevelgem een merkwaardige tentoonstelling rond Albert Delahaye (1915-1987). Een Franse historicus bestempelde hem onlangs als de 'Galileo Galilei van de 20ste eeuw', omdat hij met zijn visie op de Romeinse en vroegmiddeleeuwse geschiedenis in onze streken verschillende academische theoriën en constructies over het verleden op de helling zette. Ook voor onze streek heeft zijn visie grote gevolgen. Zo moeten volgens Delahaye de Sueven niet gesitueerd worden in Zweden, maar wel in de buurt van Kortrijk. Het zou de toponiemen Zwevezele en Zwevegem alvast verklaren.

Pascal Vandamme

De hele Nederlandse Romeinse geschiedenis zoals die nu door Nederlandse academici wordt voorgesteld, zou volgens zijn bronnenonderzoek plaats hebben gevonden in Frans-Vlaanderen. Door de zogenaamde Nederlandse 'beroepshistorici' werd Delahaye begrijpelijkerwijs niet graag gezien. Zijn werken belandden ei zo na op de zwarte lijst.

De Nederlandse Stichting Albert Delahaye draagt zijn werken en zijn gedachtengoed verder uit. De voorzitter Jozef Dieckman, de secretaris Janus Jochems en de archivaris Alex Laenen van de stichting, zijn verantwoordelijk voor de tentoonstelling rond Delahaye.

"Delahaye was archivaris in Nijmegen en besteedde heel zijn leven aan het bestuderen van teksten, kaarten, kronieken en andere geschriften. Hij stootte hierbij op verschillenden anomalieën, tegenstrijdigheden en onnauwkeurigheden die door de reguliere geschiedschrijvers niet juist werden geïnterpreteerd", vertelt Janus Jochems. "Het mooiste voorbeeld is de verwarring rond Germania. Tot nu toe was men overtuigd dat deze regio overeenkomt met het huidige Duitsland, terwijl het eigenlijk ging over Frans-Vlaanderen. De verwarring werd gesticht door de rivier Rhenus in de Germania van Tacitus. Dat blijkt nu niet de Rijn te zijn, maar Delahaye heeft kunnen bewijzen dat het de Schelde betreft. Een ontdekking die de geschiedenis op zijn kop zet".

Op vrijdag 5 juni om 19 u30 houdt Janus Jochums een lezing over de omstreden historicus Albert Delahaye naar aanleiding van de opening van de tentoonstelling. De tentoonstelling zelf loopt van 5 juni tot 27 juni.

Bas De Wilde

De Streekkrant 21 mei 1998

NEDERLAND EN DE VROEGE MIDDELEEUWEN

Ook anderen hadden hun twijfels.

Prof. Verberne: Geschiedenis der Nederlanden

Pag. 70 In de 7e eeuw zou in Utrecht een Thomaskerkje zijn verrezen, als men de legende mag geloven.

Pag. 73 Van Willibrords verblijf in onze lage landen is zo goed als niets bekend.

Pag. 74 De Friese Stamtrots heeft later een legendarisch weefsel gespannen rond de koppige figuur van Koning Radboud. Men heeft zelfs een hele stamlijst van Friese koningen en hertogen uit de duim weten te zuigen. In werkelijkheid is er heel weinig of niets van hen door de geschiedenis overgeleverd.

Dr. J.E.A.Th. Bogaers: De Gallo-Romeinse tempels te Elst in de Over-Betuwe

Pag. 182 Een verklaring van de gegevens die de Tabula Peutingeriana en het Itinerarium Antonini bevatten ten aanzien van de Romeinse wegen in de Betuwe, kan nu nog alleen gegeven worden onder veel voorbehoud.

Pag. 186 Volgens een bepaalde interpretatie van de bodemkartering zou de Over-Betuwe de eigenlijke "Insula Batavorum" zijn geweest. Sprey is terecht van mening dat dit zeer in strijd is met de definitie welke Tacitus van de Insula heeft gegeven. (... insulam... quam mare Oceanus a fronte, Rhenus amnis tergum ac latere circumfluit) en waarin uitdrukkelijk de zee als westelijke grens wordt genoemd.

Pag. 206 In de resultaten van de opgraving te Elst is dus geen argument te vinden ter staving van de mening van Post, Taminiau e.a., volgens wie er op grond van de oorkonde van 726, in dat jaar reeds een kerk stond te Elst. Delahaye: Holle Boomstammen (pag. 87): Prof. Bogaers, de leider van de opgraving, houdt met grote stelligheid aan de conclusie vast, dat de oudste kerk van Elst gebouwd is, kort na het midden van de 10e eeuw en tevens dat er geen enkel archeologisch bewijs gevonden is voor het bestaan van een kerk ten tijde van Willibrord.

Algemene Geschiedenis der Nederlanden (Fibula van Dishoek)

Pag. 137 De situatie rondom Utrecht is onduidelijk. Met name kan men zich afvragen welke weg hier over welk water een trajectum, een rivierovergang, vormde vergelijkbaar met dat andere Trajectum: Maastricht.

H.P.H.Jansen: Geschiedenis der Middeleeuwen (1981)

Noemt nergens Nijmegen met een palts van Karel de Grote.

Pag. 43 Omstreeks 765 wordt de IJssel de grens tussen het gebied der Franken en der Saksen genoemd. Archeologisch wijst evenwel niets op een massale invasie van het gebied ten oosten van de IJssel tussen de jaren 400 en 700.

Pag.117 Continuïteit in de bewoning van Utrecht en Nijmegen kan daar niet worden aangetoond (i.v.m. verval van Romeinse steden).

Pag. 41 Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat verscheidene Romeinse forten in het Nederlandse rivierengebied al in de 3e eeuw verlaten zijn. Waarschijnlijk begon de wateroverlast hier te groot te worden. In deze eeuw moet de zeespiegel merkbaar zijn gestegen.

Pag. 43 Het areaal bewoond land in het Fries-Gronings terpengebied is in de 4e tot de 7e eeuw geslonken, veeleer door de stijging van de zeespiegel dan door vijandelijke invallers.

Gerlof Verwey: Op zoek naar het wezenlijke in de Nederlandse Geschiedenis (1980)

Pag. 49 Meren, stromen, plassen, moerassen bedekken als de Romeinse tijd in aantocht is, nog altijd méér dan de helft van het land.
Als de Romeinen zich hier op de vruchtbare löss-grond van Zuid-Limburg vestigen is het grootste deel van het land nog onbewoonbaar. In de Betuwe en aangrenzende riviergebieden zijn alleen de zandige gedeelten (stroomruggen) geschikt voor bewoning door hen die, zoals de Bataven, de moeite willen nemen, de zware eikebomen te vellen.

Pag. 51 Zelfs op het Betuwe-eiland stort de Linge jaarlijks stromen inundatie en hemelwater door het grote verval in snelle vaart tot ver buiten haar oevers over het land uit naar de westelijke veen- en moerasgebieden.
In de loop van de 3e eeuw nemen de overstromingen catastrofale vormen aan. Als laat-Romeinse transgressie die tot de 7e of 8e eeuw zal voortduren, blijven zij in de gescchiedenis voortleven. Het mondingsgebied van de rivieren wordt veelal ontoegankelijk (Denk aan de landing van Willibrord te Katwijk en aan de vloot van de Noormannen! CK).

Pag. 57 In het dichtbevolkte Friesland woonden omstreeks 900 ca. 10 inwoners per km. In geheel Overijsel omstreeks het jaar 800 per km niet ten volle 4 personen.

J.W. Bronkhorst: Spinrag der Middeleeuwen (1980)

Pag. 27 Op het ogenblik dat Willibrord, de Ierse missionaris, in Frankrijk aankwam (690) (let op: dus niet te Katwijk!).

Pag. 79 Bonifatius werd in 754 in Friesland (Frisia/CK) vermoord. Dokkum bestond toen nog niet!

Pag. 89 Uit schriftelijke bronnen is bekend dat er wel 20 kerken in Dorestad stonden. Met volkomen zekerheid kon men na 10 jaren snuffelen nog geen enkele kerk worden aangewezen (onderzoek ROB te Wijk bij Duurstede).

Pag. 31 Geen spoor van bericht uit het belangrijke missie-centrum dat Utrecht geweest moet zijn. Niets is gevonden.

Pag. 117 De historie duidt aan dat Dorestad welvarend moet zijn geweest. Het uiterst geringe aantal sieraden dat teruggevonden werd, ondersteunt deze stelligheid niet.

Pag. 118 Geen spoor van Karolingische of Merovingische bewoning in Dorestad.

J.W. Bronkhorst: Odin sprak

Pag. 92 Men zou bij de opgravingen in Dorestad (Wijk bij Duurstede) mogen verwachten dat er heel wat Viking-vondsten gedaan zouden worden. Waarbij men volkomen bedrogen uitkomt. De meeste vroeger als zodanig gestelde vondsten moesten bij een kritisch her-onderzoek dat

kortgeleden plaatsvond, van die lijst worden afgevoerd.

Hettema: De Nederlandse wateren en plaatsen in de Romeinse tijd (1938)

Pag. 127 Hettema constateert grote verwarring bij diverse auteurs over de plaats van de rivier Nabalia (waar Civilis en Cerialis elkaar ontmoetten).

Pag. 151 Ook verwarring waar de Gracht van Drusus en de gracht van Corbulo gezocht moeten worden.

Pag. 176 We staan verwonderd over de route die Drusus genomen zou hebben: vanaf het Bataveneiland eerst een heel eind naar het zuiden, voorbij Keulen, om vandaar weer ineens naar de Friezen en de zee in ons noorden te trekken.
In het jaar 11 zou Drusus weer een zeer vreemde omweg hebben gemaakt. (Althans bij de huidige opvatting dat het Bataveneiland = de Betuwe! CK).

Dr. J.H. Holwerda: Dorestad en onze vroegste Middeleeuwen

Pag. 19 ..... Dat er voor de muren van Utrecht zeevis gevangen werd (ca. 860).

Pag. 58 Opgravingen te Dorestad (Wijk bij Duurstede)... betrekkelijk gering Romeins aardewerk-scherven, dateerbaar uit de 2e eeuw. Uit de eeuwen daarna vonden we helemaal niets, Fries-Bataafs aardewerk ontbreekt vrijwel geheel. Ook aardewerk uit de Merovingische tijd komt hier zo goed als niet voor.

Pag. 74 Merkwaardig is het dat ons omtrent het Frankische Trajectum niets naders bekend is. Het moet meer dan enige andere plaats door water zijn omringd.

Pag. 78 De voorstelling van den burg (Utrecht) is natuurlijk geheel een produkt van historische fantasieën.

Pag. 136 ... gelijk zo dikwijls een steeds herhaalde hypothese tot historisch feit is geworden.

Alexander Grieve: Willibrord Missionary in the Netherlands

Pag. 27 The Frisia.... was a territory ill-defined and unstable.

Pag. 39 One of the main difficulties as to the locality of Willibrord's work during this period, arises from the shifting nature of the frontier between the Franks and the Frisians.

Pag. 49 Our information regarding his buildings at Utrecht is scanty and in fact rather confused.

Pag. 59 Willibrord was bishop of Utrecht for 44 years. Unfortunately however his actual movements and proceedings during that long period are but little known to us.

S.J. v.d. Molen: Oorsprong en geschiedenis van de Friezen

Pag. 81 Prof. Titus Brandsma kon in zijn artikel ook slechts weinig herinneringen aan Willibrord tussen Flie en Lauwers signaleren.

J.G.M. Brinkhoff: Noviomagus
Nijmegen mag zich de oudste stad van Nederland noemen.Het is mogelijk, hoewel niet bewezen dat de verheffing van Noviomagus tot "municipium" zelfstandig bestuur en marktrecht inhield.

Albert Delahaye: Holle Boomstammen
Pag. 58 Aan het begin van deze eeuw heeft ir. Weve, toen direkteur van Gemeentewerken van Nijmegen en verdienstelijk archeoloog, de eerste kritische geluiden laten horen, die evenwel door "deskundigen" werden weggevaagd. Hij was bezig met het probleem Noyon - Nijmegen.
Pag. 240 Dr. P.C. Boeren lanceerde de suggestie dat St. Willibrord eerder een zuidelijke dan een noordelijke figuur was geweest.....die opvatting ondervond een ongewoon felle bestrijding bij de Noord-Nederlandse historici.

Huydecoper B.: Rijmkroniek van Melis Stoke
Pag.192: "en allen, niemand uitgezonderd, houden het, nu en voorlang, voor Wijk te Duurstede. En deeze dwaling is al zeer oud, gelijk we nader zullen zien".
Huydecoper noemt Dorestadum in zijn commentaar; het woord komt niet bij Melis Stoke voor (Albert Delahaye: Vraagstukken, pag. 141).

C.H. Moore and J.Jackson (Loeb Classical Library)
Engelse vertaling van Annalium Tacitus Liber I, 60.
"Germanicus despatched Caecina with forty Roman cohorts through the Bructeri to the Ems so as to divide the enemy, while the prefect Pedo led the cavalry along the Frisian frontier. He himself with four legions on board, sailed through the lakes (1) and foot, horse and fleet met simultaneously on the river mentioned.
(The object of Germanicus vast détour and the course of the whole campings are obscure in the extreme).

1. Per lacus, thans Zuiderzee; bij voor den Rijn en door de Fossa Drusiana, den IJsel op. (Vertaling Dr. J.M.A. van Oppen, Rector Gymnasium Maastricht, 1900).

C. Koreman, 4 mei 1990

Groningen in de Volle Middeleeuwen

Het ontstaan van een Friese stad aan de noordgrens van Drente

(±950 – ±1250)

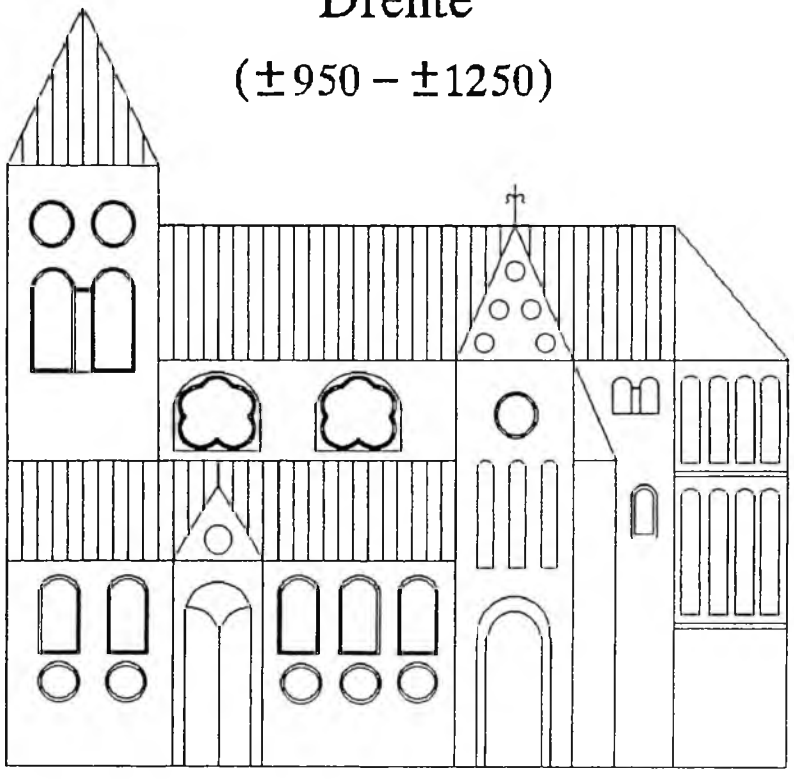

R. van Veen

Groningen ontstond in de 10e eeuw en groeide in de daaropvolgende drie eeuwen uit tot een complete stad, met kerken, kloosters, steenhuizen en een vrijwel onneembare versterking. Vanaf het eerste kwart van de 12e eeuw probeerden de bisschoppen van Utrecht haar aan hun gezag te onderwerpen en lieten zich vanaf het midden van die eeuw vertegenwoordigen door een prefect. Al snel ontstond de merkwaardige situatie dat de prefectuur niet door één persoon werd uitgeoefend, maar dat de bevoegdheden ervan over drie mannen waren verdeeld. Deze werden in hun streven naar macht geremd door de vrije burgers van Groningen, hetgeen diverse malen tot burgeroorlog en verwoesting van de stad leidde. Daarnaast speelde Groningen een belangrijke rol in de oorlogen van de Utrechtse bisschoppen tegen de heren van Coevorden en in het twintig jaar durende gewapende conflict tussen Hunsingo en Fivelingo.

Naast de politieke geschiedenis van de stad in de genoemde periode komen de bouw van haar kerken, kloosters en militaire objecten aan de orde. Ook wordt ruim aandacht besteed aan het ontstaan en de ontwikkeling van het omringende landschap, het klimaat en de invloed van tijdverschijnselen, zoals de strijd tussen keizer en paus in de 12e eeuw, de opkomst van de graafschappen Holland en Gelre in diezelfde tijd en de kruistochten van de 13e eeuw. Uitputtend zijn al deze zaken echter allerminst behandeld. Deze publicatie moet dan ook gezien worden als een inleiding in het onderwerp. Nauwkeurig bestuderen en interpreteren van de beschikbare schriftelijke, bodemkundige en kunsthistorische bronnen zal ongetwijfeld onze kennis van Noord-Nederland in de Volle Middeleeuwen nog aanmerkelijk kunnen vergroten.

Met behulp van die bronnen kan o.a. het volgende vastgesteld worden:

- Groningen ontstond niet in de 8e, maar in de 10e eeuw.
- Het was geen Drents dorp, maar een Friese nederzetting
- Drente was nooit een "graafschap", evenmin als Friesland
- Het feodaal stelsel kwam pas in de 12e eeuw boven de grote rivieren
- De keizers van het Heilige Roomse Rijk hadden hier geen bezit
- De "oorkonde van 1040" is (dus) een vervalsing
- De St. Walburgskapel werd na 1112 gebouwd
- De stad werd voor het eerst omwald in de jaren 1152 - 1156
- Het eerste "steenhuis" in de stad ontstond kort voor 1226
- De prefecten hadden in Groningen slechts een zeer beperkte macht

Deze recent verschenen uitgave (omvang 160 blz.), waarin ook het werk van Delahaye veelvuldig doorklinkt, is bij de auteur te bestellen door overmaking van f 30,= (incl. porto) op Postbanknr. 2396028 van R. van Veen, Bleekveld 57, 9711 XV Groningen onder vermelding van "Groningen".

11. Windstreken

Wanneer de annalist de ligging van bepaalde goederen beschrijft, gebruikt hij regelmatig de begrippen 'ten noorden, ten westen, ten zuid-westen, enz.'. Voor de gebieden rond en in de omgeving van Kloosterrade komen deze aanduidingen in het algemeen overeen met de geografische windstreken, maar voor het gebied aan de Schelde waar Ailbertus vandaan kwam, is er een opvallende afwijking. Doornik lag volgens de annalist op de noordelijke oever van de rivier, terwijl het in feite op de westelijke lag. Ook de verdere plaatsaanduidingen vertonen deze afwijking. De windroos is als het ware een kwartslag naar links gedraaid; het noorden heet dan oosten, het zuiden wordt het westen, enz.

Deze afwijkende oriëntatie was in de middeleeuwen in het graafschap Holland gebruikelijk. Sporen daarvan zijn nog te vinden in plaatselijke benamingen. In Den Haag bijvoorbeeld loopt het Noordeinde praktisch naar het westen; het ten zuiden van Den Haag gelegen gebied heet het Westland.[80] Deze oriëntatie was blijkbaar ook in Vlaanderen in gebruik en is aan de annalist van Kloosterrade met de gegevens over Doornik aangereikt. Bij correctie van de windstreken is de moeilijkheid omtrent de ligging van de kapel Saint-Médard, die door Ailbertus werd herbouwd en die ten zuiden van de stad lag en niet ten westen zoals in de Annales Rodenses staat, opgelost.[81]

12. De hoeven van de abdij

De
onc
het
vas
een
nat
voc
get
Klc
hui
I
klo
de :
I
ver

80 S
inge
81 J

L. Augustus en J.T.J. Jamar

Annales Rodenses
Kroniek van Kloosterrade
Tekst en vertaling

RijksArchief Limburg
Maastricht 1995

NASCHRIFT

In het WOORD VOORAF werd gesteld dat archeologen, naamkundigen, onderzoekers der streekgeschiedenis en muntdeskundigen elkaar nog steeds aanvullen bij het ontwarren van het vroeg-Middeleeuwse spinrag. Dat zij nog steeds verrassende ontdekkingen doen werd een dezer dagen opnieuw bewaarheid, toen de naam De la Haye in pers en media opdook.
Albert De la Haye is streekarchivaris in noordwest Brabant, ook wel Nassau-Brabant genoemd. Dat is het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, waar je het provinciebordje van Zeeland nog net niet kunt zien, maar waar je wel de invloed van Antwerpen al kunt opsnuiven. Albert De la Haye is een forsgebouwde man, die in woord en geschrift de laatste jaren in het wereldje van onze geschiedvorsers met niet aflatende ijver heel wat heeft losgemaakt. Hij trapt met groot geduld in boek, radio en televisie tegen de scheenbenen van enige hooggeleerde professionele beoefenaars van deze wetenschap, die hij vakblindheid en napraterij verwijt. Die op hun beurt zien hem – het is hard om het te zeggen – feitelijk niet staan en vinden het eigenlijk beneden hun waardigheid om met een niet standgenoot over historische waarheid of onwaarheid te discussiëren.
Objectief bezien zijn de stellingen, die de streekarchivaris en de ere-archivaris van Tournehem sur la Hem (bij Calais in Frankrijk) tot waarheid erkend willen zien lang niet mis. Al liggen ze er in Nijmegen niet wakker van, Albert De la Haye zegt toch maar, dat Karel de Grote nimmer zijn residentie in dat Nijmegen heeft gehad. Het Noviomagus van Karel de Grote zou de Franse stad Noyen geweest zijn. Noyen ligt een beetje ten noorden van Parijs. Indien Albert De la Haye gelijk zou hebben dan zou dat betekenen, dat onze goede oude Betuwe ook niet het eiland van de Bataven zou zijn geweest. En de woorden Renus en Vahalis voorkomende op de copy van de oudste (Romeinse) kaart van deze gebieden, zeker niet vertaald mogen worden met de de Betuwe omgrenzende rivieren Rijn en Waal. Had Albert De la Haye zich tot deze stellingen beperkt, dan was er voorwaar al genoeg wetenschappelijk porcelein gebroken.
Met de glimlach van een Bourgondische wijnboer en af en toe een ironisch grapje deponeert hij nog een paar tijdbommen onder professorenzetels.
De meest explosieve hiervan is wel, dat onze archivaris stelt dat het Romeinse Trajectum niet met ons Utrecht „vertaald" mag worden en de bij Wijk bij Duurstude opgegraven Karolingische nederzetting zeker niet Dorestad geheten heeft.

Dat zou o.a. betekenen, dat Willibrord nooit bisschop van Utrecht geweest zou zijn en volgens De la Haye moeten we de heidense Friezen dan ook niet zoeken in onze Hollanden en misschien Zeeland, maar veel zuidelijker, in Frans-Vlaanderen. Sterker nog, de archivaris tovert ons twee lijken van Willibrord voor, waarbij de vereerde relieken, bewaard in het Luxemburgse Echternach, in zijn ogen maar een zeer geringe kans maken de echte te zijn. De echte zouden in Abbeville gevonden zijn. Willibrord zou ook niet in ons Katwijk geland zijn, maar in Gravelines bij Calais in het Franse departement Nord.
Een klein bommetje ligt verder onder ons Almere. Ook dat water ligt volgens De la Haye in Frans-Vlaanderen, bij Duinkerken en Sint Omaars.

De zaken, die Albert De la Haye op tafel heeft gelegd kunnen dus moeilijk gebagatelliseerd worden. Het is de zoveelste maal dat een „amateur" de beroepsdeskundigen in onze geschiedenis aanvalt. Die discipline is er niet mee gebaat, dat bij de vraag naar gelijk of ongelijk wederom een „onbetwist" valt. De zaak Vermaning heeft al een duidelijke deuk nagelaten. Welke kant het bij een onderzoek naar de waarheid uitgaat, vonden we reeds aangeduid in het Nieuwsblad van de Universiteit van Amsterdam. Het citeert uitspraken van prof. F.W.N. Hugenholtz (hoogleraar Middeleeuwse geschiedenis Utrecht), prof. B.H. Stolte (hoogleraar oude geschiedenis Nijmegen), prof. D.P. Blok (plaatsnaamkundige en nederzettingshistorisch hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam) en Dr. W.A. van Es (directeur van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort). „Wij hebben hier te doen met een te laag wetenschappelijk interpretatievermogen om erover door te discussiëren," aldus prof. Hugenholtz. Prof. Stolte begreep niet waarom de archivaris een soort samenzwering van de historici tegen zijn zienswijze veronderstelt. De heren Blok en Van Es kwamen wat minder fel uit de hoek, maar waren toch ook van mening, dat er uit de stellingen van De la Haye geen plaatsnaamkundig of archeologisch hout te snijden viel.
Hoe het ook zij, het bovenstaande illustreert opnieuw de levendige belangstelling waarin DE GESCHIEDENIS VAN HET FRANKENVOLK zich tot op de dag van vandaag mag verheugen.

Uit: J.W. Bronkhorst: Spinrag der Middeleeuwen
De Geschiedenis van het Frankenvolk (Den Haag 1980)